

Gebroken levens

Een kwalitatief onderzoek naar de omgang met het mentaal welzijn van vrouwelijke vluchtelingen binnen de sociaal werkpraktijk.

Hannah De Wever

Studentennummer: 01610953

23.971 woorden (exclusief referenties en bijlagen)

Promotor: Prof. Sophie Withaecx

Klassieke Masterproef voorgedragen tot het behalen van de graad van

Master in Gender en Diversiteit

8 augustus 2019

“Deze masterproef is een examendocument dat niet werd gecorrigeerd voor eventueel vastgestelde fouten. In publicaties mag naar dit werk worden gerefereerd, mits schriftelijke toelating van de promotor(en) die met naam op de titelpagina is vermeld.”

DANKWOORD

Beste lezer

Vooraleer ik u meeneem in mijn onderzoek, schrijf ik een paar woorden van dank neer. In de eerste plaats wil ik mijn promotor Sophie Withaecx bedanken. Zij las meermaals onafgewerkte versies na om me te voorzien van feedback, zelfs in de vakantiemaanden. Ze ontving me op haar kantoor wanneer ik vast zat tijdens mijn onderzoek en hielp me de moeilijkheden overwinnen. Haar kritische bedenkingen en suggesties hebben dit werk op een hoger niveau getild. Bedankt!

Ik ben ook de respondenten van mijn onderzoek dankbaar. Zij maakten tijd om meer dan een uur met mij te praten over hun werk en hun visie. Ze hebben me allemaal enthousiast ontvangen en onze gesprekken waren niet enkel in het kader van deze scriptie belangrijk, ze zijn ook voor mijn toekomstig leven als sociaal werker een verrijking geweest. Bedankt!

Ik betrek ook mijn familie in dit dankwoord en in het bijzonder mijn vader en moeder die ook enkele keren mijn werk nalazen, zowel inhoudelijk als vormelijk. Zij hielpen me structuur aan te brengen. Ook zonder hen, was dit een ander werk geweest. Verder zijn mijn familie en mijn vriend(en) steeds ontvankelijk geweest voor mijn slecht humeur wanneer het tegenstak. Ze bleven me onvoorwaardelijk steunen. Bedankt!

Graag bedank ik ook Ingrid Ter Maat en alle andere collega's en vrouwen van IVCA. Ik liep er gedurende vier maanden stage. Deze omgeving is de aanzet geweest tot het onderwerp van deze scriptie. Ingrids begeleiding en inzichten en de ervaringen die ik mocht opdoen in IVCA hebben me ongelooflijk versterkt. Bedankt!

Tot slot wil ik, zonder specifieke namen te noemen, enkele leraren en professoren bedanken uit mijn opleidingen aan het Koninklijk Atheneum te Deurne, de Karel De Grote-Hogeschool en uit mijn huidige interuniversitaire opleiding Gender en Diversiteit. Sommigen onder hen hebben mij geïnspireerd en geprikkeld waardoor ik deze (studie)weg gevolgd heb. Aan hen zal ik blijven terugdenken wanneer ik hier later op terugkijk. Bedankt!

Er rest mij nu enkel nog u uit te nodigen om verder te lezen. Ik hoop oprecht dat uw interesse aangewakkerd wordt en ik u nog iets kan bijleren. *Ready. Set. Go!*

ABSTRACT

Vrouwelijke vluchtelingen zijn een kwetsbare groep migranten. Volgens (inter)nationaal onderzoek beïnvloeden zaken als trauma, gendergerelateerd en seksueel geweld, acculturatie en accumulatieve stress hun mentaal welzijn. Dit kwalitatief onderzoek aan de hand van acht interviews met negen sleutelfiguren uit de sociaal werkpraktijk gaat op zoek naar de ervaringen en noden van vrouwelijke vluchtelingen en onderzoekt of de sociaal werkpraktijk hier een adequaat antwoord op biedt. Dit onderzoek bevestigt grotendeels de bevindingen uit de wetenschappelijke literatuur, maar brengt ook enkele onderbelichte elementen aan het licht. De zorg voor kinderen, de nood aan structuur en het belang van rolmodellen en brugfiguren blijken belangrijke aspecten te zijn. Een intersectionele basishouding van sociaal werkers met oog voor structurele barrières is nodig om vrouwelijke vluchtelingen te begeleiden binnen de hulpverlening en zo hun mentaal welzijn te verbeteren.

INHOUDSOPGAVE

1	INLEIDING EN PROBLEEMSTELLING	1
2	LITERATUURSTUDIE	3
2.1	Migratie	3
2.1.1	Introductie	3
2.1.2	Context en motieven	4
2.1.3	Gender en migratie.....	7
2.2	Ervaringen en noden van vrouwelijke vluchtelingen	11
2.2.1	Gendergerelateerd en seksueel geweld.....	11
2.2.2	Mentaal welzijn	14
2.2.3	Besluit	17
2.3	Sociaal werk.....	18
2.3.1	Introductie	18
2.3.2	Mentaal welzijn van vrouwelijke vluchtelingen in de sociaal werkpraktijk	19
2.4	Besluit	21
3	ONDERZOEKSOPZET	22
3.1	Methodologie	22
3.2	Respondenten	23
4	RESULTATEN	25
4.1	Elementen inzake mentaal welzijn (vrouwelijke) vluchtelingen	26
4.1.1	Accumulatieve stress.....	26
4.1.2	Trauma.....	27
4.1.3	Verlies	28
4.1.4	Positie van de vrouw	29
4.1.5	(Intrafamiliaal) geweld.....	30
4.1.6	Sociaal netwerk	31
4.1.7	Zorg voor kinderen	32
4.1.8	Acculturatie	33
4.2	Adequaat sociaal werk?.....	34
4.2.1	Oriëntatie in de samenleving.....	35
4.2.2	Adequate sociaal werkpraktijk	38
4.2.3	Good practices/methodieken.....	44
5	CONCLUSIE (EN DISCUSSIE)	47
6	BIJLAGEN.....	51

6.1	Voorbeeld informed consent	51
6.2	Voorbeeld interviewvragen	52
6.3	Link filmpje Forumtheater	55
7	BIBLIOGRAFIE.....	56

1 INLEIDING EN PROBLEEMSTELLING

Migratie is anno 2019 een thema dat niet weg te branden is uit het nieuws en de actualiteit. Het is een complex fenomeen en is niet te reduceren tot één verhaal. Daarnaast is migratie een gegenderd gegeven (Carling, 2005). Vrouwen in migratie verkeren daarom in een specifieke situatie, al zijn de omstandigheden ook zeer gedifferentieerd naargelang de persoonlijke context (Bhugra, 2004; Mahieu, 2010). Dit geldt in het bijzonder voor vrouwelijke vluchtelingen. Mensen op de vlucht vormen een specifieke groep van migranten. Dikwijls bevinden ze zich in een zeer kwetsbare positie. Onderweg lopen de vrouwen het risico om te maken te krijgen met gendergerelateerd en seksueel geweld of uitbuiting (Keygnaert, Vettenburg & Temmerman, 2012; Vu, Adam, Wirtz, Pham, Rubenstein Glass & Singh, 2014). Dit maakt hen extra kwetsbaar en kan voor langdurige trauma's zorgen. Deze specifieke situatie van vrouwelijke vluchtelingen maakt dat ze bij aankomst in België specifieke noden hebben (Thapa & Hauf, 2009).

Binnen het sociaal werkveld in België zijn er verschillende werkingen en organisaties die zich dagelijks inzetten voor vluchtelingen. Meestal gaat het dan over praktische of juridische hulpverlening. Naast een aantal grotere organisaties zoals Fedasil of het Centrum Algemeen Welzijn (CAW), bestaan er ook lokale initiatieven of organisaties. Op het vlak van mentaal welzijn, zijn er slechts een handvol plaatsen waar vluchtelingen terecht kunnen. Daarnaast blijkt dat er weinig organisaties een specifieke genderinstek hebben, ondanks de kwetsbare positie van vrouwen. Dit gebrek in het sociaal werkveld merkte ik op tijdens een stage bij het Intercultureel Vrouwencentrum in Antwerpen (IVCA), een organisatie die hier wel op inzet. Die praktijkomgeving inspireerde me om dit thema verder te exploreren en is dan ook een beslissende factor geweest die me tot bij mijn uiteindelijke scriptie-onderwerp leidde.

Dit onderzoek behelst een analyse van de verschillende methodieken en initiatieven binnen het sociaal werk die zich focussen op (vrouwelijke) vluchtelingen. Dit aanbod zal vergeleken worden met bevindingen uit de academische literatuur over het mentaal welzijn van vrouwelijke vluchtelingen. Daaruit blijkt alvast dat vrouwelijke vluchtelingen dikwijls kampen met een posttraumatische stressstoornis (PTSS) (Fazel, Wheeler & Danesh, 2005), depressies, slaapproblemen en angsten (Keygnaert et. al., 2012) door traumatische ervaringen uit het verleden. Ze krijgen ook te maken met seksueel misbruik en geweld (Vu et.al., 2014; Freedman, 2016; Mahieu, 2010; Keygnaert et. al., 2012). Daarnaast geeft het migratieproces stress en een grote druk (Barry, 1997; Beiser, 2006; Deacon & Sullivan, 2009; Dalgard & Thapa, 2007; Ager & Strang, 2008). Er ontbreekt echter nog onderzoek over welke aanpak binnen de sociaal werkpraktijk het meest adequaat inspeelt op deze problematieken. Deze scriptie wil daarop een antwoord bieden door een analyse te maken van het werkveld aan de hand van interviews met sleutelfiguren uit datzelfde werkveld. Zo wordt een brug geslagen tussen de literatuur en de praktijk en is het mogelijk suggesties te doen voor nieuw onderzoek en voor het sociale werkveld. De onderzoeksvraag luidt als volgt:

Hoe kan de sociaal werkpraktijk op een adequate manier werken rond het mentaal welzijn van vrouwelijke vluchtelingen?

- Welke specifieke noden zijn er op het vlak van mentaal welzijn van vrouwelijke vluchtelingen?*
- In welke mate beantwoorden de gehanteerde methodieken en initiatieven binnen de Vlaamse sociaal werkpraktijk aan deze specifieke noden?*

De (inter)nationale academische literatuur duidt enkele belangrijke thema's en inzichten aan. Migratie en gender blijken elkaar wederzijds te beïnvloeden (Carling, 2005) en vrouwelijke vluchtelingen vormen een aparte groep migranten die aandacht verdient. Welke ervaringen hebben zij en welke mentale noden komen daaruit voort? Het tweede hoofdstuk van de literatuurstudie geeft een antwoord op deze vragen. Het

sociaal werk(veld) dat zich toespitst op (vrouwelijke) vluchtelingen vormt het onderwerp van het derde en laatste deel.

Na een beknopt verslag over de methodologie die gehanteerd werd in dit onderzoek, worden de resultaten op een gestructureerde manier weergegeven, zodat deze in lijn liggen met de vooropgestelde onderzoeksvragen. De conclusie bestaat uit bevindingen, aangevuld met commentaren en aanvullingen op de bestaande literatuur. De bijlagen en literatuurlijst sluiten dit werk af.

De titel 'Gebroken levens' verwijst naar verschillende onderdelen uit deze scriptie. Ten eerste gaat het over een leven voor en een leven na de vlucht. Het thema (vlucht)migratie wordt zo aangesneden. Hoewel veel vrouwelijke vluchtelingen hun leven wel weer opnemen, is hun vlucht weldegelijk een gebeurtenis die hun levensweg voorgoed verandert.

Vervolgens slaat de titel ook op de vele levens die echt gebroken worden. Hiermee komt het deel over mentaal welzijn in de *picture*. Tot slot verwijst 'gebroken levens' ook naar een quote van Aissattou, een vrouwelijke vluchteling die vertelt dat ze een gebroken leven leidt. Via het Forumtheater waaraan ze deelneemt, komt ze af en toe tot rust. Daarmee wordt ook het deel over de sociaal werkpraktijk in de titel meegenomen (zie bijlage 6.3).

2 LITERATUURSTUDIE

Om een onderbouwd antwoord te kunnen formuleren op de vooropgestelde onderzoeksvragen is een literatuurstudie noodzakelijk. De zoektocht naar wetenschappelijke literatuur spitst zich toe op vier grote onderdelen. Eerst wordt een algemeen beeld van migratie geschetst. Het begint met een kort historisch overzicht en gaat verder met de context en motieven van migratie. Vervolgens wordt het kruispunt gender en migratie besproken. Daarin wordt gekeken naar migratie als een gegenderd gegeven en naar de wederzijdse impact die gender en migratie op elkaar hebben. Daarna wordt ingezoomd op de situatie van vrouwelijke vluchtelingen. Via de bestaande literatuur worden de ervaringen van deze vrouwen in kaart gebracht. Zo wordt duidelijk welke specifieke noden zij hebben. Het laatste deel van de literatuurstudie is een introductie in het sociaal werk dat zich richt op vrouwelijke vluchtelingen. Na een definiëring en situering van dit werkveld wordt op zoek gegaan naar voorbeelden en *good practices* uit de literatuur. Zo vormt dit laatste deel de overgang naar het eigenlijk veldonderzoek waarin verder methodieken en antwoorden worden geëxploreerd en antwoorden gezocht worden op vragen en bevindingen die in deze literatuurstudie naar boven kwamen.

2.1 MIGRATIE

2.1.1 Introductie

Migratie is onlosmakelijk verbonden met de geschiedenis van de mensheid. Ze heeft altijd bestaan. De laatste eeuwen kenmerken zich door een aantal grote migratiegolven. De gedwongen transportatie van tot slaaf gemaakte mensen uit Afrika van de 16^e tot de 19^e eeuw en de Aziatische en Europese migratie naar Amerika in de 19^e eeuw zijn er voorbeelden van. Na de Tweede Wereldoorlog kende Europa een golf van arbeidsmigranten die de tekorten van de boemende naoorlogse economieën aanvulden. Deze periode van gunstige migratieomstandigheden naar Europa duurde echter maar tot de jaren zeventig van de vorige eeuw, al was er nadien nog veel migratie door gezinsherenigingen en huwelijken. Toch zijn het de laatste dertig jaar vooral asielzoekers, vluchtelingen en irreguliere migranten die aandacht krijgen in het onderzoek. Koser (2007) sluit zijn inleiding van de geschiedenis van migratie af met de boodschap dat migratie steeds mondiale oorzaken heeft: *'That migration is associated with significant global events – revolutions, wars and the rise and falls of empires; that it is associated with significant change – economic expansion, nation-building, and political transformation, and that it is also associated with significant problems – conflict, persecution, and dispossession. Migration has mattered through history, and continues to matter today.'* (Koser, 2007, p. 4).

De Verenigde Naties beschrijft een migrant als volgt:

'A migrant is someone who changes his or her country of usual residence, irrespective of the reason for migration or legal status. Generally, a distinction is made between short-term or temporary migration, covering movements with a duration between three and 12 months, and long-term or permanent migration, referring to a change of country of residence for a duration of one year or more.' (UN, 2019, par 2)

Deze scriptie focust zich voornamelijk op vluchtelingen. Het is belangrijk een onderscheid te maken tussen

een migrant en een vluchteling, omdat vluchtende mensen een speciale categorie zijn binnen de groep migrerende mensen. Volgens de Conventie van Genève van 1951 is een vluchteling iemand:

'Die, [...] uit gegronde vrees voor vervolging wegens zijn ras, godsdienst, nationaliteit, het behoren tot een bepaalde sociale groep of zijn politieke overtuiging, zich bevindt buiten het land waarvan hij de nationaliteit bezit, en die de bescherming van dat land niet kan of, uit hoofde van bovenbedoelde vrees, niet wil invoeren, of die, indien hij geen nationaliteit bezit en verblijft buiten het land waar hij vroeger zijn gewone verblijfplaats had, daarheen niet kan of, uit hoofde van bovenbedoelde vrees, niet wil terugkeren.' (CGVS, z.d., p1.)

Er zijn echter ook stemmen in de academische wereld die deze definitie ter discussie stellen en een complexere definitie nodig achten waarbij economische deprivatie ook een geldige vluchtreden kan zijn (Foster, 2007).

De term asielzoeker geldt voor iemand die nog geen status van vluchteling gekregen heeft, maar wel denkt in aanmerking te komen en een asielaanvraag indiende in een ander land (Valtoren, 2008).

Familie van een erkende vluchteling die via gezinshereniging naar België komen, verkrijgen niet automatisch het vluchtelingenstatuut. Indien ze wel een vluchtelingenstatuut willen, moeten ze daarvoor een eigen asielaanvraag indienen en de procedure doorlopen. Daarin wordt gekeken of de persoon voldoet aan de criteria van de status van vluchteling zoals hierboven beschreven. Gezinsherenigers krijgen immers een beperkt verblijfsrecht van vijf jaar. Na vijf jaar kunnen ze, indien ze nog steeds voldoen aan de voorwaarden¹ voor gezinshereniging, onbeperkt in België verblijven (CGVS, 2019b). Via de asielprocedure is het verblijfsrecht dus gelinkt aan de eigen persoon. Via gezinshereniging hangt men de eerste vijf jaar juridisch vast aan de partner/echtgenoot, het kind of de ouder via wie de gezinshereniging gebeurd is. Indien een vrouw bijvoorbeeld binnen die termijn van vijf jaar scheidt van haar man, voldoet ze dus niet meer aan de voorwaarden, ongeacht de reden tot scheiding. De procedures van gezinshereniging en asiel verschillen erg (Agentschap Inburgering en Integratie, z.d.; Fedasil, z.d.).

2.1.2 Context en motieven

De vraag waarom mensen migreren is het onderwerp van menig onderzoek. Wat maakt dat mensen besluiten te blijven in of te vertrekken uit hun land? Welke landen kiezen ze als bestemming en waarom? Onderzoek van Haug (2008) focust zich voor het antwoord op deze vragen, in tegenstelling tot Koser (2007), niet op macrogebeurtenissen, maar op het belang van sociale netwerken op microniveau. Het biedt een ander perspectief en draagt zo bij aan het complex en genuanceerd beeld over migratie dat nodig is om de reikwijdte ervan te begrijpen. In haar interdisciplinair onderzoek gaat ze eerst te rade bij de psychologie om keuzeprocessen op microniveau te verklaren. Rationele keuzes die kosten en baten met elkaar vergelijken,

---

¹ Voorwaarden voor gezinshereniging:

- 1) Je bent echtgenoot of gelijkgesteld partner van een derdelander met onbeperkt verblijfsrecht
  - 2) Je bent wettelijk partner van een derdelander met onbeperkt verblijfsrecht
  - 3) Je bent een minderjarig kind van een derdelander met onbeperkt verblijfsrecht of van diens echtgenoot of partner
  - 4) Je bent een meerderjarig kind met een handicap van een derdelander met onbeperkt verblijfsrecht
  - 5) Je bent ouder van een minderjarig kind met onbeperkt verblijfsrecht
- (Agentschap inburgering en integratie, 2019)

bepalen zo wat de best mogelijke uitkomst is voor het individu of het gezin (Schrooten, Withaecx, Geldof & Lavent, 2015). Sociologisch en historisch onderzoek biedt een nuttige bijdrage als het gaat over migratie op basis van netwerken. Netwerken worden bepaald door een kluwen van interpersoonlijke relaties waarbinnen migranten in interactie gaan. Via deze sociale netwerken wordt informatie gedeeld en hulp geboden waardoor kosten en risico's geminimaliseerd worden. Dit draagt bij aan het ontwikkelen van een internationaal migratienetwerk. De informele netwerken van mensen bieden hulp bij het financieren van het vertrek, bij het zoeken van een baan of verblijfplaats bij aankomst. Bredere migratienetwerken maken de eigenlijke migratie, legaal of illegaal, praktisch mogelijk. De interpersoonlijke relaties en netwerken verbinden potentiële, huidige en voormalige migranten met elkaar. Zo ontstaat het fenomeen van kettingmigratie. Migrantten willen contact houden met wie hen voorging in de migratie en komen zo op dezelfde plaatsen terecht. Migrantten kunnen zo de vruchten plukken van hun sociaal netwerk in het land van aankomst. Het verbaast dan ook niet dat sociale netwerken een belangrijke factor zijn bij de keuze van de migratiebestemming.

Sociale en culturele factoren beïnvloeden of er gemigreerd wordt, in welke vorm, welke bestemming gekozen zal worden en de ervaringen in het land van aankomst. Etniciteit is een culturele factor die daarbij zeker een rol speelt. Migrantten bouwen een netwerk uit binnen hun eigen etnische gemeenschap die reeds in het land van bestemming leeft. Leeftijd, gender en positie in het gezin zijn ook beïnvloedende factoren (Haug, 2008; Schrooten et al., 2015). Later in deze literatuurstudie zal blijken dat netwerken een gegenderd fenomeen zijn. Mannen en vrouwen zetten blijkbaar andere netwerken op (Nawyn, 2010). Verder zijn ook de kennis- en communicatiekanalen, de kansen op werk, enzovoort sterk afhankelijk van de context van actoren en locaties. Mahler en Pessar (2006) benadrukken dat migratie niet enkel vanuit politiek of economisch oogpunt bekeken moet worden. Het is evenzeer een sociocultureel proces dat gestuurd wordt door gegenderde instituten, ideologieën en gebruiken. De inzichten van Carling (2005) zoals besproken in 2.1.3 zijn een goed voorbeeld. Hij beschrijft onder andere hoe genderpatronen mannen of vrouwen naar bepaalde vormen van migratie toeleiden. Daardoor migreren vooral vrouwen via gezinshereniging.

Tot slot kan migratie ook bekeken worden binnen een breder kapitalistisch systeem. Migratie is dan een logisch gevolg doordat de instroom van kapitaal en goederen hand in hand gaat met arbeid. Mensen migreren naar plaatsen waar werk is door de toename van kapitaal en goederen. Weer niet toevallig blijkt dat de invulling van arbeid gegenderd is en dus is dat ook zo voor arbeidsmigratie. Schrooten et al. (2015) concluderen dat een combinatie van verschillende theorieën het best antwoord biedt op de vraag waarom mensen migreren.

King (2002) was lange tijd hoofd van het *Sussex Centre for Migration Research* (1989-2011) en editor van het *Journal of Ethnic and Migration Studies* (2000-2013). Hij vindt het tijd voor een hernieuwde blik op migratie. De klassieke visie op migratie is gebaseerd op de historisch belangrijke vormen van migratie en neemt vaak dichotome vormen aan: lokale versus internationale migratie, legale versus illegale migratie, vrijwillige versus onvrijwillige migratie, tijdelijke versus permanente migratie. Belangrijke vraagstukken over migratie hebben nood aan een bredere waaier aan antwoorden dan de louter politieke en economische antwoorden die tot nu toe gegeven worden. Zelfs wanneer economische doeleinden nog steeds de primaire migratiereden zijn, zullen steeds nieuwe migratiestrategieën gebruikt worden. King (2002) wijt deze nieuwe vormen van migratie aan nieuwe motieven op micro- en macroniveau, nieuwe flexibiliteit in tijd en ruimte, verscheidene nieuwe globale krachten, een hernieuwde internationale kijk op en opdeling van arbeid en tot slot de veranderde kijk op consumptie en zelfrealisatie. De nieuwe vormen, patronen en motivaties binnen migratie hebben belangrijke consequenties voor het definiëren en bestuderen van migratie. King zet zo een genuanceerder

beeld neer dat aandacht schenkt aan de enorme impact van globalisering.

Ook Bhugra (2004), psychiater en specialist culturele diversiteit en mentale gezondheid, beaamt dat migratie een erg heterogeen fenomeen is. Ervaringen van migranten zijn dus logischerwijs ook zeer verscheiden. Hun situatie verschilt zowel voor, tijdens als na hun vertrek. De reden voor migratie verschilt net als het aantal personen waarop het effect heeft. Dit kan een individu, gezin, familie of gemeenschap zijn. Migratie kan tijdelijk, permanent of circulair zijn. Ze kan plaatsvinden tussen twee plekken in hetzelfde land, tussen verschillende landen of meerdere landen. Bijna alle mensen ter wereld voelen dan ook rechtstreeks of onrechtstreeks de gevolgen van migratie volgens Castles, De Haas en Miller (2013) die het veelgeciteerde boek *The age of Migration* schreven. Er zijn dus verschillende migratievormen te onderscheiden, zowel op het vlak van de verschillen tussen de actoren die migreren als op het vlak van migratieredenen (familiehereniging, werk, braindrain, asiel, ...).

Steven Vertovec (2009), gerenommeerde sociaal antropoloog en editor van het Routledge *International Handbook of Diversity Studies*, was de eerste die de term superdiversiteit introduceerde. Dit deed hij om een nieuwe realiteit te beschrijven waartoe de samenleving de laatste decennia onder invloed van veranderende migratiepatronen geëvolueerd was. Superdiversiteit is geen synoniem voor de multiculturele of diverse samenleving. Het begrip gaat verder dan dat en wil de diversiteit binnen de diversiteit benadrukken. Mensen worden niet enkel beïnvloed door hun ervaringen op basis van cultuur of etniciteit. Andere sociale dimensies zoals taal, religie, gender enzovoort interfereren daarmee en creëren complexe identiteiten en realiteiten. De diversiteit in de samenleving is in veel meer aspecten terug te vinden. Migranten zijn uit verschillende landen afkomstig, waardoor een versnipperd palet van nationaliteiten aanwezig is. Hierdoor zijn ook het aantal religies dat aangehangen wordt, veel uitgebreider dan voorheen. Ook de redenen en motieven waarom mensen naar België komen en de verblijfsduur en verblijfsstatuten zijn diverser geworden. Waar men vroeger voornamelijk zogeheten gastarbeiders aantrok, is dat nu al lang niet meer het geval (Schrooten et. al., 2015).

Een gevolg van deze superdiversiteit is een groeiende interconnectiviteit tussen verschillende mensen op verschillende plaatsen in de wereld. Vertovec schreef er in 2009 het boek *Transnationalism* over. Hoewel het begrip al langer bekend is in de academische literatuur, is er vanaf de jaren tachtig van de vorige eeuw in toenemende mate interesse voor het concept in verschillende disciplines, waaronder ook de migratiestudies. Niet toevallig valt eenzelfde trend op voor de interesse in globalisering. De toegenomen transnationale contacten tussen mensen en sociale groepen is dan ook een duidelijke manifestatie van globalisering, waarvan de enorme expansie van technologie een niet te onderschatten onderdeel uitmaakt (Vertovec, 2009; Valtoren, 2008). Vertovec (2009) omschrijft transnationalisme als volgt:

“When referring to sustained linkages and ongoing exchanges among non-state actors based across national borders – businesses, non-government-organizations, and individuals sharing the same interests (by way of criteria such as religious beliefs, common cultural and geographic origins) – we can differentiate these as ‘transnational’ practices and groups (referring to their links functioning across nation-states). The collective attributes of such connections, their processes of formation and maintenance, and their wider implications are referred to broadly as ‘transnationalism’.” (Vertovec, 2009, p 3).

De bekende Duitse sociologen Ulrich-Beck en Elizabeth Beck-Gernsheim omschrijven transnationalisme als *‘in één land leven en tegelijk ook elders’* (Schrooten et. al., 2015, p.25). Het is deze beschrijving die het concept transnationalisme belangrijk maakt om mee te nemen in deze literatuurstudie naar aanloop van het

effectieve onderzoek. Vrouwelijke vluchtelingen zullen steeds connecties hebben met het thuisfront en zijn dus ook betrokken bij het leven en de zorgen van diegenen die ze achterlieten. Het is evident dat de globalisering die aan de basis van transnationalisme ligt ook een impact heeft op migratieprocessen. Het begrip transmigratie komt dan ook niet uit het niets. Toch is het belangrijk de twee termen te onderscheiden. Waarbij transnationaliteit gaat over de interconnectiviteit over landsgrenzen heen waarbij geen fysieke mobiliteit meer nodig is, gaat transmigratie wél over een fysieke vorm van migratie waarbij migranten voortdurende mobiel zijn. Het gaat om *'complexere en meervoudige migratiepatronen, waarbij mensen in meerdere landen hebben verbleven en/of de intentie hebben om in de (nabije) toekomst opnieuw of verder te migreren.'* (Schrooten et. al., 2015, p.35). Vele vluchtelingen hebben een lange weg achter de rug waarbij ze in verschillende landen tijdelijk verbleven en daarna doorreizen naar hun doelbestemming. (Vrouwelijke) vluchtelingen zijn dus dikwijls ook transmigranten (Schrooten et. al., 2015). Later zal blijken dat vrouwen zeer kwetsbaar zijn tijdens hun vlucht/reis (Freedman, 2016). Aangezien transmigranten dikwijls lang onderweg zijn, lopen de vrouwen onder hen een groot risico slachtoffer te worden van seksueel geweld of uitbuiting.

In België, maar ook in Europa, is migratie een belangrijk maatschappelijk thema geworden. Europa wil koste wat het kost zijn grenzen bewaken om de 'stroom' aan vluchtelingen en migranten tegen te houden. Europese landen zijn niet opgezet met tijdelijke migranten. Binnen deze opvatting lijkt de 'migratiecrisis' de welvaartstaat te bedreigen. Er tekent zich een verrechtsing af op het politieke speelveld van Europa (Schrooten et. al., 2015; Meuleman, 2016).

Migratiemotieven kunnen dus gelokaliseerd worden op verschillende niveaus en bekeken worden vanuit verschillende disciplines. Migratie vandaag wordt gekenmerkt door veranderingen en globalisatie. Transnationalisme en transmigratie kwamen daarbij als voorbeelden aan bod. Hier en daar werd ook al op het belang van gender gewezen. Er wordt nu ingezoomd op het kruispunt gender en migratie.

2.1.3 Gender en migratie

In 2017 zijn 48,4% van alle internationale migranten vrouw (VN, 2017). Daarnaast maken vrouwen en meisjes ongeveer 50% uit van het aantal vluchtelingen (UNHCR, 2018). Hoewel deze cijfers voor zich spreken, heeft men tot in de recente geschiedenis amper rekening gehouden met geslacht of gender in onderzoek over migratie. Hoewel de laatste decennia gender meer en meer aan bod kwam, wordt dit gegeven nog weinig meegenomen in onderzoek. Het aandeel vrouwen dat migreert is echter steeds in stijgende lijn gegaan (Piper, 2005). Globaal gezien wordt ondertussen de vervrouwelijking van migratie erkend als tendens (Carling, 2005). Wanneer we echter de cijfers van de VN van 2017 in rekening nemen, zien we een daling van 1% tegenover het jaar 2000; 48% t.o.v. 49% (VN, 2017).

Dat de percentages richting een evenwicht tussen mannen en vrouwen aanlopen, maakt niet dat geslacht geen invloedrijke factor meer is. Integendeel, schrijft Mahieu (2010), want als een opdeling gemaakt wordt tussen de motieven voor migratie zien we grote verschillen naar boven komen. De opdeling op vlak van beroep, legale status en bestemming levert eveneens significante verschillen op tussen mannen en vrouwen.

In eerste instantie werd bij de start van migratiestudies genderblind al dan niet seksistisch onderzoek gevoerd. Vrouwen werden er bekeken als de echtgenoten die hun mannen volgen tijdens migratie of als vrouwen die net als mannen migreren. Er werd niet bij stilgestaan dat vrouwen migratie anders konden ervaren. Vanaf de

jaren zeventig van de twintigste eeuw groeit het besef dat vrouwelijke migranten zichtbaar moeten worden gemaakt. Men ziet in dat vrouwen een groot onderdeel uitmaken van de migrerende wereldpopulatie en daarin ook vaak de hoofdrol spelen. Het blijft echter een subcategorie binnen de migratiestudies. 1992 is een kantelmoment. Dat jaar verschijnt *Gender and Migration in Developing Countries* van Sylvia Chant (1992). Hoewel het boek zelf geen baanbrekende genderanalyses bevatte, zorgde het wel voor het besef dat diepgaand onderzoek en analyses over gender en migratie moesten ontwikkeld worden (Carling, 2005). Aandacht voor gender als organiserend principe uit zich echter vaak louter in het feit dat een onderscheid gemaakt wordt tussen mannen en vrouwen. Belangrijker is om ook de sociale constructie van gender in relatie tot migratie te onderzoeken (Carling, 2005; Piper, 2005).

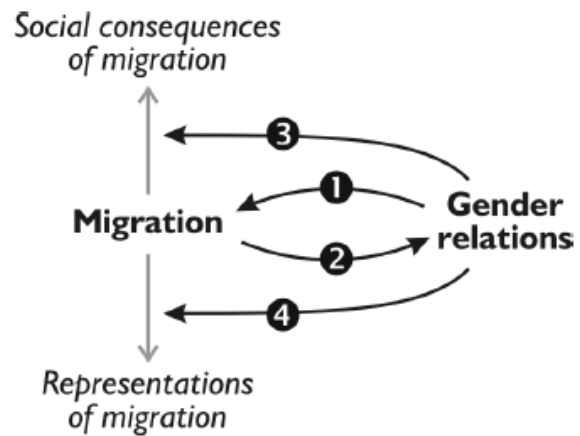
Vanaf de jaren zeventig en tachtig begonnen wetenschappers binnen migratiestudies aandacht te krijgen voor gender. Toch is het pas eerder vanaf de late jaren tachtig en negentig dat gender echt als een constitutief element beschouwd wordt (Nawyn, 2010). Sinds de aandacht voor gender werd scherp gesteld is, zijn onderzoekers het er over het algemeen over eens dat migratie een gegenderd gegeven is (Carling, 2005; Mahler & Pessar, 2006; Piper, 2005). Desondanks is er binnen dit onderzoeksdomein nog steeds relatief weinig onderzoek gevoerd waarin grondige analyses van gender een centrale positie toegewezen krijgen. Dit heeft volgens Mahler en Pessar (2006) een aantal methodologische, disciplinaire en ideologische redenen. Een aantal voorbeelden zijn: de geringe aandacht die aan gender issues geschonken wordt op conferenties, de onderwaardering voor kwalitatieve data die de basis vormen van veel genderanalyses, het zogenoemd voeren van onderzoek over gender, terwijl enkel over vrouwen geschreven worden.

Anthias (2012) geeft een overzicht van belangrijke inzichten en conclusies van migratie als een gegenderd gegeven of proces. Lang werd uitgegaan van een neoliberaal push-pull model om migratie naar Europa te verklaren. Hoewel gender er niet in bestudeerd werd, was het model zelf wel erg gegenderd. De mannelijke migrant die er als de norm fungeerde, kreeg er alle beslissingsrecht toegeschreven: het idee van een mannelijke migrant die migreert vanuit rationele overwegingen. Deze mannelijke migrant kreeg steeds de rol van belangrijkste kostwinner toegedeeld. Anthias (2012) weerlegt voorgaande ideeën door te wijzen op de complexe beslissingsprocessen die voorafgaan aan migratie. Deze vinden plaats binnen gezinnen en hun bredere sociale context en houden rekening met zowel het land van herkomst als het land van aankomst.

Ook de netwerken van migranten zijn bepalend in het migratieproces. Sociale netwerken zijn zeer gegenderd en dus ook hier heeft gender een grote invloed op migratieprocessen. Denk aan de rekrutering van vrouwen in het land van herkomst voor jobs die geassocieerd worden met vrouwelijke waarden zoals bijvoorbeeld 'zorg', bv. nanny's, verpleegsters, zorgkundigen enzovoort (Mahler en Pessar, 2006).

Carling (2005) beschrijft vier manieren waarop gender en migratie met elkaar verbonden zijn. Onderstaande afbeelding (Carling, 2005, p.5) illustreert deze:

1) Vooreerst zijn genderrelaties bepalend voor het migratieproces. Zowel de omvang, richting en samenstelling van migratiestromen worden beïnvloed door gendergerelateerde factoren. Werk- en huwelijksmigratie zijn voorbeelden van migratie die gelinkt zijn aan de arbeidsverdeling binnen huishoudens. Zowel mannen als vrouwen zijn vertegenwoordigd binnen de huwelijksmigratie. Vrouwen zijn echter wel meer vertegenwoordigd (Carling, 2005; Mahieu, 2010).

Zowel de kansen op migratie, bijvoorbeeld de mogelijkheid om als *domestic worker* te gaan werken, als de realiteit na migratie worden mede bepaald door gendergerelateerde factoren. Vrouwen met een migratieachtergrond krijgen bijvoorbeeld vaker te maken met seksuele intimidatie die gelinkt kan worden aan hun minderheidspositie als migrant. Migratie is dus niet enkel een ruimtelijke verplaatsing, maar bovenal een persoonlijke ervaring. Carling vindt ook de mate waarin bepaald wordt of er gemigreerd wordt een factor waarin gender meespeelt. Vaker migreren mannen alleen na een autonome beslissing. Vrouwen daarentegen migreren volgens Carling eerder in een familiecontext waarover ze minder controle hebben. Nawyn (2010) bevestigt het idee dat de keuze om te migreren mee te verklaren is door de genderrelaties binnen een huishouden. Vrouwen en mannen vallen bijvoorbeeld voornamelijk terug op respectievelijk vrouwelijke en mannelijke netwerken. Wanneer deze netwerken in verschillende mate opportuniteiten bieden, heeft dit een impact op de kansen die vrouwen dan wel mannen hebben.

2) Vervolgens heeft ook andersom migratie een invloed op genderrelaties. Er werd al veel onderzoek gevoerd naar het effect van migratie op vrouwen. De werkelijkheid is zeer complex. Eerst en vooral omdat genderrelaties sowieso onderhevig zijn aan sociale en economische veranderingen. Verder heeft migratie op korte en lange termijn andere effecten. De effecten van migratie op genderrelaties zijn daardoor vaak tegenstrijdig. Situaties en realiteiten die ogenschijnlijk een gevolg van migratie lijken te zijn, kunnen bovendien ook andere oorzaken hebben.

Het effect van migratie op de positie voor vrouwen moet gekaderd worden in zowel temporele als ruimtelijke context, maar ook de individuele levensomstandigheden van vrouwen moeten mee geanalyseerd worden. Binnen eenzelfde gemeenschap kunnen de consequenties voor getrouwde dan wel alleenstaande vrouwen zeer verschillend zijn wanneer ze migreren (Carling 2005).

3) Ten derde wijst Carling (2005) op de invloed die gender(verhoudingen) kunnen hebben op de sociale consequenties van migratie. Eventuele wijzigingen binnen de genderrelaties onder invloed van migratie (punt 2) zijn op zich al een sociaal gevolg. Ook op andere vlakken blijken er verschillen naar voren te komen. Vrouwen zouden bijvoorbeeld een groter deel van hun opbrengsten naar hun familie in het land van herkomst sturen. Nawyn (2010) geeft een aantal voorbeelden. Denk bijvoorbeeld aan moeders die migreren en hun kinderen moeten achterlaten. De ideeën en verwachtingen over moederschap worden daarmee uitgedaagd. Om om te gaan met deze druk verklaren moeders de keuze om te migreren vanuit het argument dat het hun kinderen ten goede komt. Nawyn (2010) benadrukt dat migratie een transformatie van genderpatronen teweegbrengt en dat verschuivingen op vlak van economische verhoudingen de

genderrelaties in een familie beïnvloeden.

4) Ten slotte hebben genderrelaties ook een effect op de representatie van migratie door beleidsmakers, wetenschappers, media, en migranten zelf. Gupte en Mehta (2007) wijzen op het gevaar van te veralgemeende labels die gebruikt worden om over vluchtelingen te spreken. De term wordt te gemakkelijk verbonden met het negatieve idee van een afhankelijk en hulpeloos persoon. Het decontextualiseert het specifieke leed van deze mensen en lijdt tot stigmatisering die op zijn beurt ongelijkheid creëert en sociale integratie ondermijnt. Deze grote labels worden vaak gerechtvaardigd in een politiek veld dat zich focust op de korte termijn en vooral resultaatgericht is.

Carling geeft het voorbeeld dat vrouwen die steeds als afhankelijk voorgesteld worden omdat ze vaker migreren onder familiehereniging en niet onder de categorie arbeidsmigratie. Het idee speelt hier dat vrouwen financieel afhankelijk zijn van hun man en vooral voor de kinderen zorgen. Dit betekent echter niet dat deze vrouwen niet van plan zijn te gaan werken. Mahieu (2010) bevestigt dat idee. *“Laws which themselves have a sexist bias might channel women into certain forms of migration, but this does not mean that migrant women are inherently non-productive.”* (Carling, 2005, p. 7).

Gender verschijnt dus meer en meer op de voorgrond wanneer het over migratie gaat. Cijfers uit de praktijk toonden de vervrouwelijking van migratie en ook doorheen de geschiedenis bleek de wetenschappelijke literatuur over migratie steeds meer aandacht te schenken aan gender. Bovenstaande analyse van Carling (2005) toonde aan hoe gender en migratie een impact op elkaar hebben. Toch moet enige voorzichtigheid in acht genomen worden.

Carling (2005) haalt terecht het risico van essentialisme aan wanneer over gender en migratie wordt geschreven. Zo is er de onderliggende assumptie in genderonderzoek dat vrouwen over het algemeen onderdrukt worden door mannen. Deze assumptie, stelt Carling, is fout omwille van drie redenen. Vooreerst omdat niet enkel vrouwen het onderspit delven. Er zijn veel mannen die zich om verscheidene redenen in een kwetsbare situatie bevinden en zo gemarginaliseerd worden. Vervolgens is de manier waarop over genderrelaties geschreven worden te eenzijdig. Meestal gaat dit over relaties tussen een man en zijn vrouw. Er zijn echter verscheidene vormen van man-vrouw relaties. Denk hierbij aan de relatie tussen een moeder en haar zoon of een vrouw en haar broer of de relatie tussen een vrouwelijke werkgever en een mannelijke werknemer. Genderrelaties worden over het algemeen te zeer voorgesteld als onderdrukkend en heteroseksueel waarbij steeds twee personen met een verschillend geslacht worden voorgesteld. Ten slotte worden genderrelaties ook steeds beïnvloed door andere assen zoals klasse, religie, leeftijd, etniciteit. Voor een blanke vrouw uit Europa heeft haar vrouw-zijn een heel andere invloed dan voor een zwarte vrouw in Amerika bijvoorbeeld (Carling, 2005).

2.2 ERVARINGEN EN NODEN VAN VROUWELIJKE VLUCHTELINGEN

Dit hoofdstuk tracht een overzicht te geven van de in de (inter)nationale literatuur gesignaleerde noden en ervaringen van vrouwelijke vluchtelingen. Vanuit een chronologisch perspectief wordt eerst ingegaan op gegenderd geweld tijdens en na hun vlucht. Vervolgens wordt ingezoomd op hun welzijn in de landen van aankomst en verblijf.

De focus op vrouwen binnen dit werk maakt een specifieke blik op vrouwelijke vluchtelingen noodzakelijk. In de rapporten van het Commissariaat-Generaal voor de Vluchtelingen en de Staatlozen (CGVS) staat een top tien van herkomstlanden volgens het aantal personen dat de erkenning van de vluchtelingenstatus kreeg. In 2018 waren dit Syrië, Afghanistan, Eritrea, Turkije, onbepaald, Palestina, Irak, Burundi, El Salvador en Iran. (CGVS, 2018). Het World Economic Forum geeft elk jaar een rapport uit waarin gendergelijkheid per land gemeten wordt aan de hand van gezondheid, economische participatie, politieke emancipatie en educatie. Syrië, Turkije, Irak en Iran bengelen ergens onderaan de lijst. Afghanistan, Eritrea en Palestina werden niet opgenomen in de lijst wegens gebrek aan data. (WEF, 2018). Veel vluchtelingen die in ons land verblijven komen dus uit plaatsen in de wereld waar weinig gendergelijkheid bestaat.

2.2.1 Gendergerelateerd en seksueel geweld

Vink (2001) maakte in opdracht van het Intercultureel Vrouwen Centrum Antwerpen een onderzoeksrapport over de leefsituatie en maatschappelijke positie van vrouwelijke vluchtelingen in België. Een tekort aan onderzoek in België was haar belangrijkste motivatie. Ze stelt dat 'vrouwelijke vluchtelingen' een koepelterm is voor vrouwen van wie de situatie toepasbaar is op de definitie van vluchteling zoals beschreven in de Conferentie van Geneve in 1951 (CGVS, z.d.). Zij vluchten dikwijls om gelijkaardige redenen dan mannen, maar er zijn ook een aantal specifieke vluchtredenen voor vrouwen. Seksediscriminatie, seksespecifiek geweld en seksueel geweld zijn daar voorbeelden van en worden kort besproken (Vink, 2001).

Vrouwen worden omwille van hun geslacht overal ter wereld nog gediscrimineerd. Zo gelden bijvoorbeeld onderdrukkende normen, gebruiken en verwachtingen tegenover vrouwen. Deze worden opgelegd door een regime of een sociaal culturele gemeenschap (Rafferty, 2013, Vink, 2001). Wanneer vrouwen daartegen in opstand komen, lopen ze het risico vervolgd te worden. Ook zonder weerstand kan het leven van de vrouw zodanig beperkt worden dat er sprake kan zijn van vervolging. Voorbeelden van seksediscriminatie zijn geboortebeperving, genitale verminking, kledingvoorschriften en familierechtelijke regels (Vink, 2001; Mahieu, 2010).

Seksespecifiek geweld gaat over geweld dat gericht is tegen vrouwen, net omdat ze vrouw zijn of geweld dat voornamelijk vrouwen treft. Dit kan zowel fysiek, mentaal of seksueel geweld inhouden. Hier en daar zijn er zelfs overheden die dit soort geweld toestaan of zelf toepassen (Vink, 2001). Seksueel geweld verdient een aparte omschrijving. De Wereldgezondheidsorganisatie omschrijft het als volgt: "*Seksueel geweld omvat elke seksuele daad, poging om een seksuele daad te verkrijgen, ongewenste seksuele opmerkingen of uitnodigingen, trafficking of gelijk welke andere daad gericht tegen de seksualiteit van een persoon, uitgeoefend door middel van dwang, door gelijk welke persoon, ongeacht de relatie tot het slachtoffer, in gelijk welke omgeving.*" (Gilles, Keynaerts & Roelens, 2015, p. 6).

Het gaat dus om geweld zowel in de publieke als private sfeer. Dikwijls is seksueel geweld een onderdeel van een complex kluwen van oorzaken om op de vlucht te slaan. Oorlog en seksueel geweld komen dikwijls samen voor (Vink, 2001; Mahieu, 2010).

Vu et. al. (2014) maken een systematische analyse van wetenschappelijk onderzoek uit verschillende databanken. Zo probeerden ze zicht te krijgen op en een schatting te maken van seksueel geweld op vrouwelijke vluchtelingen. Ze concluderen dat op z'n minst 21% van de vrouwelijke vluchtelingen met seksueel geweld te maken krijgen. Het effectieve cijfer, merken de onderzoekers op, ligt naar alle waarschijnlijkheid nog veel hoger door de barrières om ermee naar buiten te komen.

Vaak krijgen vrouwen niet enkel voor dat ze op de vlucht slaan, maar ook tijdens en nadien te maken met gegenderd en seksueel geweld (Mahieu, 2010, Freedman, 2016; Amnesty International, 2016,). Steeds vaker reizen vrouwen alleen of enkel met hun kinderen. Daar zijn verschillende redenen voor. Het wordt soms als strategie gebruikt, omdat er vanuit wordt gegaan dat deze kwetsbaarheid Europese landen sneller zou doen beslissen om bescherming te bieden. Op deze manier hopen deze mensen dan hun (mannelijke) partners te kunnen laten overkomen. Soms zijn de echtgenoten van deze vrouwen reeds overleden of geraken man en vrouw gescheiden omwille van traffickers of incidenten onderweg (Freedman, 2016). Freedman verduidelijkt dat vrouwen dikwijls minder snel besluiten te vluchten door allerlei barrières (zorg voor kinderen, verbod om alleen te reizen, economische afhankelijkheid, angst voor geweld onderweg ...). Dit maakt dat vrouwen die op de vlucht slaan meestal echt geen andere keuze hebben. Een recente stijging (anno 2016) van vrouwelijke vluchtelingen schrijft Freedman toe aan de verslechtering van de oorlogssituatie in Syrië en de realisatie dat ook in de nabije toekomst geen einde komt aan het geweld.

Interviews met vluchtelingen in Griekenland, Servië en Frankrijk liggen aan de basis van Freedmans (2016) resultaten. Deze keuze verantwoordt Freedman doordat op deze manier zowel landen van transit en van aankomst beschouwd worden en alle stadia en ervaringen van vluchtelingen in rekening gebracht worden. Hoewel de selectie gebeurde op basis van bereidheid tot participatie is toch geprobeerd verschillende leeftijden, landen van afkomst en gezinssituaties te bereiken. Freedman (2016) onderscheidt verschillende vormen van gendergerelateerd geweld en onzekerheid waarmee vrouwen te maken krijgen voor en tijdens hun vlucht. Daarenboven kunnen naast nieuwe vormen van geweld ook huidige vormen van geweld escaleren. Zo zijn er vrouwen die onderweg seksueel misbruikt zijn door smokkelaars en traffickers. Ze vragen bijvoorbeeld seksuele handelingen wanneer vrouwen te weinig geld bij zich hebben om de reis te betalen. Sommige geïnterviewden gaven ook aan zich bedreigd te voelen door medevluchtelingen, meer bepaald door alleen reizende mannen.

Ook binnen het gezin bestaat fysiek en psychologisch geweld tijdens hun vlucht. Dit doordat de partners hun vrouwen niet kunnen beschermen tegen geweld van buitenaf of zelf het geweld plegen. Vrouwen geven aan dat ze geen uitweg hebben, omdat ze de reis niet alleen of met hun kinderen willen verder zetten. Ze zien geen kans om uit de gewelddadige relatie te ontsnappen. Ten slotte leidt ook het gebrek aan adequate accommodatie tot onveiligheid voor de geïnterviewde vrouwelijke vluchtelingen. Vluchtelingen slapen vaak in open lucht of in voorzieningen die niet voldoen aan de basisbehoeften. Te weinig en gemeenschappelijke douches en toiletten zijn daar een voorbeeld van. Vrouwen getuigen over angst om 's nachts naar het toilet te gaan en alleen uit hun kamer te komen. Ook wanneer in het land van aankomst asiel wordt aangevraagd, zijn de verblijfsomstandigheden dikwijls ondermaats (Freedman, 2016).

Ook in België worden vluchtelingen die asiel willen aanvragen opgevangen door vrijwillige gezinnen omdat anders vele mensen onder wie kinderen 's nachts op straat moeten slapen (Spanjer, 2018). Belgisch

onderzoek naar gendergerelateerd of seksueel geweld bij vrouwelijke vluchtelingen is schaars. Het weinige onderzoek dat reeds bestaat, is echter wel zeer relevant en belangrijk om te bespreken.

2.2.1.1 Belgisch onderzoek

Keygnaert et. al. (2012) deden onderzoek naar gendergerelateerd en seksueel geweld onder vluchtelingen. Ze trachten te achterhalen welke vormen dit geweld aanneemt en wat zoal de consequenties ervan zijn. Ze selecteerden daarvoor 8 mannen en 14 vrouwen, allen zelf vluchteling of asielzoeker, die 30 uur training kregen om als community researcher aan de slag te gaan. Zij namen allemaal tien tot twaalf interviews af bij mensen van hetzelfde geslacht. Uiteindelijk werden 233 geldige interviews afgenomen die de basis vormen van de uiteindelijke resultaten van het onderzoek. Een kwart van de respondenten gaf aan geen geweld te ervaren. Alle anderen werden zelf al slachtoffer van geweld of kenden op z'n minst een persoon (partner, vriend, familielid of buur) die slachtoffer werd sinds hun aankomst in Europa. Seksueel en gendergerelateerd geweld kwam bij elke community researcher naar voren, ongeacht leeftijd, gender, origine of status. Vooral vrouwen jonger dan dertig bleken slachtoffer te zijn. De daders bleken voornamelijk mannen van boven de dertig. Toch was ook een derde van de slachtoffers een man en werden 25 vrouwelijke daders gerapporteerd. De daders waren vooral (ex)partners, maar ongeveer in een vijfde van de gevallen was de dader iemand van de autoriteiten of de politie (personeel opvangcentrum, advocaten, politie en security). Vier vormen van geweld werd onderscheiden.

1. Seksueel geweld: (groeps)verkrachting, seksuele intimidatie, seksueel misbruik en seksuele uitbuiting.
2. Emotioneel/psychologisch geweld: vernedering, opsluiting, emotioneel/psychologisch misbruik gelinkt aan hun asielprocedure
3. Fysiek geweld: zowel levensbedreigend als niet-levensbedreigend geweld zoals slaan, schoppen, verstikken, verbranden, vermoorden en andere.
4. Socio-economisch geweld: weigering van begeleiding, obstructie van asielprocedure, weigering gezondheidszorg, racisme en andere.

Deze vormen van geweld zorgden voor vier vormen van consequenties:

1. Emotionele/psychologische consequenties werden in twee derde van de gevallen gerapporteerd. Onder andere depressie, een onveiligheidsgevoel en moedeloosheid kwamen naar boven. Dit resulteert dikwijls in slachtoffers die zichzelf isoleren en niemand nog vertrouwen. Ook angst, slaapproblemen, schaamte, woede frustratie en dergelijke zijn gevolgen van het geweld. Weinigen van hen kregen de nodige psychologische begeleiding, ook niet wanneer daar naar gevraagd werd.
2. Op socio-economisch vlak verloren de slachtoffers sociale ondersteuning door de scheiding van partner en/of kinderen en uitsluiting uit de familie of de sociale gemeenschap. Sommigen verloren hun job of konden niet meer op een actieve manier participeren in de samenleving.
3. In meer dan de helft van de gevallen was er ook fysieke schade. Af en toe leidde het zelfs tot de dood of tot zelfdoding.
4. Tot slot werden in een vijfde van de gevallen seksuele en reproductieve gevolgen genoteerd. Voorbeelden daarvan zijn HIV, ongewenste zwangerschappen, gedwongen abortussen of miskramen uitgelokt door het geweld.

Keygnaert et. al. (2012) benadrukken dat vooral meisjes en vrouwen in armoede een risico lopen en besluit aan de hand van antwoorden van de respondenten dat een sociaal netwerk, sociale steun, de uitwisseling

van informatie, bewustwording en veerkracht van de gemeenschap factoren zijn die een rol spelen in preventie.

Uit voorgaande (inter)nationale literatuur blijkt dat (vrouwelijke) vluchtelingen en asielzoekers dus een hoog risico lopen op allerlei soort geweld, waaronder gendergerelateerd en seksueel geweld. Dit geweld heeft verregaande consequenties. Naast de fysieke, socio-economische en seksuele/reproductieve gevolgen zijn er ook grote mentale gevolgen. Op dit aspect van mentaal welzijn wordt nu verder ingezoomd.

2.2.2 Mentaal welzijn

Migranten en vluchtelingen gaan een migratie/vluchtproces door dat invloed heeft op hun mentaal welzijn. Daarnaast hebben niet enkel voorbijgaande migratieprocessen (en het daarbij horende risico op geweld) een invloed, maar ook de leefomstandigheden waarin ze in het land van aankomst leven is bepalend. Ze zijn erg kwetsbaar in hun nieuwe maatschappij. Dat heeft ongetwijfeld ook invloed op het mentaal welzijn. Aangezien de focus van deze scriptie op vrouwelijke vluchtelingen ligt, wordt verder vooral op deze groep besproken. Wat volgt is een overzicht van onderzoeken over mentaal welzijn van (vrouwelijke) vluchtelingen. Hoe is het gesteld met het mentaal welzijn van gevluchte vrouwen en hoe speelt hun vrouw-zijn hierin mee?

Vluchtelingen in het algemeen

Van migranten wordt verwacht dat ze zich aanpassen aan de nieuwe samenleving. Er moet dan een nieuw repertoire aan gedragingen eigen gemaakt worden. Wanneer de cultuur in de nieuwe samenleving danig verschilt van de cultuur in het vaderland kan er sprake zijn van *acculturative stress*. Deze term gebruikt Barry (1997) om aan te duiden dat het nieuwe repertoire aan gedragingen te ver uiteen ligt van het oude, waardoor het individu psychologische stress ervaart. Verder duidt Barry op het verschil tussen psychologische en socioculturele adaptatie, waarbij de eerste duidt op het vinden van een nieuwe identiteit en het gevoel van welzijn. De tweede duidt eerder op de adaptatie naar de buitenwereld toe die mensen in staat stelt dagdagelijkse problemen op te lossen en zich in te passen in een nieuwe context.

Beiser (2006) deed een onderzoek bij vluchtelingen na een proces van *resettlement* in Canada. Het onderzoek strekte zich uit over tien jaar. Mentale gezondheid speelde een grote rol. De stress die bij het hervestigingsproces hoort, komt het mentale welzijn niet ten goede. Denk hierbij aan tewerkstelling (werkloosheid en ondertewerkstelling), afwezigheid van familie (scheiding van ouders, broers, zussen, familie) en het ervaren van discriminatie. Anderzijds kunnen sociale en persoonlijke factoren een positief effect hebben op het mentaal welzijn. De beheersing van de taal van het gastland is daar een voorbeeld van. Ook het hebben van intieme relaties en de aanwezigheid van een vertrouwde etnisch culturele gemeenschap hebben een positieve invloed op het mentaal welzijn.

Fazel et. al. (2005) maakten een systematische review van het onderzoek naar mentaal welzijn bij vluchtelingen in Westerse landen. Ze concluderen dat vluchtelingen zo'n tien keer meer kans hebben op een posttraumatische stressstoornis (PTSS). Wereldwijd hebben waarschijnlijk tienduizenden (voormalige) vluchtelingen hier last van. Trauma kan volgens Breslan, Kessler, Chilcoat, et. al. (1998) optreden na militaire strijd, oorlogsrampen en crimineel geweld. Daarnaast heeft trauma ook een subjectief element en kan het

ook optreden na intense angst, hulpeloosheid en horror. De auteurs voerden grootschalig onderzoek en werden daarmee duizenden keren geciteerd.

Gegenderde ervaringen

Tapha en Hauff (2005) onderzochten in Oslo psychologische stress bij migranten met het oog op genderverschillen. Het ontbreken van een job met een toereikend loon en recente negatieve gebeurtenissen zijn in beide categorieën significante oorzaken van psychologische stress. De onderzoekers merkten echter op dat er een aantal factoren zijn die stress veroorzaken die genderspecifiek zijn. Mannen die afgewezen worden voor een job of traumatische ervaringen hebben, duiden dit aan als negatieve factoren die geassocieerd worden met psychologische stress. Bij vrouwen zijn leeftijd (meer bepaald ouderdom), contact met autochtone bevolking, afkomst uit het Midden-Oosten en het ontbreken van een woonst de voornaamste negatieve factoren. Vrouwen en mannen ervaren hun migratieproces dus op een verschillende manier. Deze bevindingen impliceren dan ook dat (preventieve) hulpinitiatieven een andere aanpak nodig hebben voor mannen dan wel vrouwen. Hoewel dit onderzoek zich niet specifiek richt op vluchtelingen, kan verondersteld worden dat deze specifieke groep migranten op z'n minst gelijkaardige resultaten zouden genereren. De onderzoekers rekruteerden enkel uit lage en middelinkomens landen, die ze in zes regionale groepen indeelden. De landen waar deze immigranten vandaan kwamen, zijn dezelfde als die waar vluchtelingen vandaan komen die een asielaanvraag in België doen dezer dagen (Somalië, Irak, Turkije, ...). Daarnaast tonen de cijfers dat de andere landen die te vinden zijn in de top 10 van herkomstlanden dikwijls in dezelfde regionen liggen (Syrië, Afghanistan, Iran, Palestina, Eritrea, ...) (CGSV 2016; CGSV 2017; CGVS 2018; CGVS 2019).

Een ander onderzoek van Dalgard en Thapa (2007) dat gericht is op de genderverschillen op vlak van mentaal welzijn bij niet-westerse migranten, duidt op de kwetsbaarheid van vrouwen specifiek. De resultaten over het effect van sociale integratie op het mentale welzijn bij mannen zijn eerder positief. De resultaten bij vrouwen zijn dat niet. Inkomen en tewerkstelling zijn bij mannen en vrouwen belangrijke factoren voor sociale integratie en dus ook mentaal welzijn. De effecten ervan worden bij vrouwen echter teniet gedaan door integratieproblemen op andere vlakken. Een mogelijke verklaring die Dalgard & Thapa (2007) geven is de traditionele genderrol van vrouwen. Deze zou door sociale integratie in een westerse samenleving meer uitgedaagd worden dan de mannelijke genderrol en leiden tot conflicterende normen en een verlies van identiteit. Onder druk van familie zouden vrouwen bijvoorbeeld minder aangemoedigd worden de taal te leren en hun kleding aan te passen. Er zijn echter andere bronnen die dit tegenspreken en net een tegenovergestelde analyse maken. Mannen kunnen hun traditionele rol als kostwinner minder waarmaken, terwijl vrouwen net meer kunnen participeren aan onder andere onderwijs, werk enzovoort. Ze worden economisch onafhankelijker en stijgen op de sociale ladder (Deacon & Sullivan, 2009). Ook hier zou echter zeer voorzichtig de hypothese gesteld kunnen worden dat bij vluchtelingen gelijkaardige resultaten zouden worden teruggevonden.

Een studie uit 2009 (Zimmerman, Hossain, Kiss, Mak, Hoey & Weneden) waarbij asielzoekende vrouwen uit 49 verschillende landen geïnterviewd werden, wijst op de kwetsbare positie die deze vrouwen innemen. De onderzoekers interviewden vrouwelijke vluchtelingen in Schotland en België. Ze noteren opvallend veel ervaringen van fysiek en/of seksueel geweld. Dikwijls zijn de plegers van dit geweld hun partner of iemand anders uit de naaste omgeving. Meer dan de helft van de geïnterviewde vrouwen in België liep op het

moment van de studie risico op een posttraumatisch stressyndroom. Bijna 40% dacht recent aan zelfdoding. Zowel in België als in Schotland kampten erg veel van de vrouwen met een depressie of angsten. Zimmerman et. al. (2009) benadrukken het belang van deze resultaten bij de begeleiding en omgang van deze vrouwen.

Deacon en Sullivan (2009) voerden onderzoek naar de noden van vrouwelijke vluchtelingen in het proces van integratie. Daarvoor interviewden ze 31 vrouwelijke vluchtelingen uit de Verenigde Staten. Ze werkten daarvoor samen met sleutelfiguren uit de gemeenschap van de vluchtelingen of met werknemers van een lokaal vluchtelingenagentschap. Verder werden vertalers ingeschakeld die naast taal ook andere belangrijke factoren gemeenschappelijk hadden zoals bijvoorbeeld de culturele achtergrond of de status van vluchteling. De geïnterviewde vrouwen waren Iraaks, Afghaans, Sudanese, Somalisch of Syrisch. Deze nationaliteiten komen terug in de top 10 herkomstlanden bij asielaanvragen in België, zoals hierboven beschreven (CGSV 2016; CGSV 2017; CGSV 2018; CGSV 2019). Zowel dit laatste gegeven als de doordachte methodologie maken dit onderzoek zeer interessant. De gepercipieerde noden van de vrouwen bevonden zich in verschillende domeinen. Ze worden achtereenvolgens besproken.

De meest voorkomende zorg die naar voren werd geschoven, is de capaciteit om de nieuwe taal (Engels) te spreken. Dat kwam onder meer naar voren doordat het gebrek aan kennis van het Engels aangeduid werd als obstakel bij het vinden van een geschikte woning of het nemen van openbaar vervoer. Maar het zorgt er ook voor dat de vrouwen in de winkel de verpakkingen van producten niet kunnen lezen, waardoor 68% van de vrouwen vindt dat ze geen smakelijke gerechten kunnen voorschotelen aan hun familie. Taalbeheersing speelt dus niet enkel buitenshuis een rol, het heeft ook effect op hun privéleven. Ook andere wetenschappers (Breton, 2000; Nash, Wong, Trlin, 2006; Valtonen, 2008) merken taal op als barrière of obstakel bij integratie. Maryns' (2014) onderzoek over de rol van taal tijdens de asielpcedure maakt duidelijk dat taal een obstakel is over de hele lijn van asielpcedure tot integratie.

Vervolgens zijn er noden op vlak van inkomen en arbeid. De belangrijkste daaraan gekoppelde zorg is de capaciteit om hun familie te onderhouden. Iets meer dan de helft van de ondervraagde vrouwen was werkloos op het moment van het interview. Wie wel werkte, had echter een laag inkomen. De burgerlijke staat had daarbij een grote impact. Getrouwde vrouwen die samenleefden met hun man waren veel vaker werkloos dan wie single was. Wie in armoede leeft, loopt een risico op een verminderde fysieke en mentale gezondheid. Voor vrouwelijke vluchtelingen is armoede een belangrijke factor die in verband kan worden gebracht met psychologische stress. Inzetten op een verbetering van het financiële inkomen, zou dus belangrijk zijn om hun algemene psychologisch welzijn te bevorderen.

Een derde factor die naar voren kwam, is het sociale netwerk. De op één na meest genoemde zorg was die van gebrek aan naasten in de omgeving. 50% van de vrouwen gaven aan op z'n minst een beetje eenzaam te zijn. Er bleek een correlatie tussen sociaal netwerk enerzijds en het inschakelen van hulp bij integratie anderzijds. Ze ondervinden minder obstakels bij de alledaagse noden tijdens hun integratie.

Deelname aan maatschappelijke dienstverlening zoals banken, openbaar vervoer en kinderopvang blijkt erg laag te liggen. Er is echter een groot verschil op te merken naargelang burgerlijke staat. Alleenstaanden maken meer gebruik van of geven aan meer nood te hebben aan deze diensten. Tot slot ondervinden de vrouwen obstakels bij het vinden van een geschikte woning en het nemen van openbaar vervoer.

Deacon en Sullivan (2009) trekken conclusies en schuiven implicaties voor organisaties naar voren die zich richten op (vrouwelijke) vluchtelingen. Vooreerst moet aandacht besteed worden aan de gedifferentieerde noden van getrouwde dan wel alleenstaande vrouwen. Deze differentiatie in noden vindt vooral plaats op vlak van tewerkstelling, taalbeheersing, openbaar vervoer, ... Daarnaast moet aandacht besteed worden aan het uitwerken van een sociaal netwerk. Naast psychosociale verbeteringen, zullen de vrouwen hierdoor ook

beter in staat zijn hun plan te trekken in de maatschappelijke rompslomp, wat op zijn beurt verdere psychologische stress kan doen afnemen.

De vrouwenraad heeft in 2014 een werkstuk uitgebracht dat zich focust op vrouwelijke asielzoeksters in collectieve opvang. Drie jaar lang werkten ze in collectieve opvang rond empowerment. Ze besluiten dat de specifieke situatie van vrouwen die hen extra kwetsbaar maakt, een doorslaggevende reden is om vrouwenwerkingen op te starten. Het aanbieden van een veilige omgeving waar ontmoeting en uitwisseling van ervaringen centraal staan, is de boodschap. Communicatie en netwerk zijn voor hen een sleutelwoord. Het is een belangrijke stap richting empowerment. Taal is daarin voor hen een pluspunt, maar geen breekpunt (Vrouwenraad, 2014).

2.2.3 Besluit

Bovenstaande bevindingen uit onderzoek duiden aan dat vrouwelijke vluchtelingen mentaal voor een grote uitdaging staan. Gebeurtenissen in het thuisland dwongen hen te vluchten. Daarbij lopen vluchtelingen dikwijls trauma's op. Het risico op een posttraumatisch stresssyndroom ligt dan ook hoog (Fazel et. al., 2005; Zimmerman et. al., 2009).

Hoewel de vluchtverhalen zeer divers zijn, blijkt dat voor, tijdens en ook na hun migratie, vrouwen zeer veel risico lopen om te maken te krijgen met gegenderd en seksueel geweld (Zimmerman et. al., 2009; Freedman, 2016; Amnesty International, 2016). Er werd de voorbije jaren weinig onderzoek gedaan naar de specifieke situatie van vrouwelijke vluchtelingen in België en hun mentaal welzijn. Vanuit de besproken internationale literatuur integreerden enkel Zimmerman et. al. (2009) en Keygnaerts et. al. (2014) cijfers uit België. Hun bevindingen waren echter niet rooskleurig. Vluchtelingen in België krijgen erg vaak te maken met geweld en PTSS, angsten en depressies komen zeer frequent voor.

Daarnaast vergt integratie in een nieuwe samenleving een niet te onderschatten inspanning. Vooral omdat hiervoor geen eenduidige verwachting bestaat. Het concept wordt te pas en te onpas gebruikt en krijgt verschillende of althans geen duidelijke betekenis. Toch is integratie een van belangrijkste beleidskeuzes waarop ingezet wordt. De auteurs willen dit idee echter niet onderuithalen. Hun werk is eerder een poging om een aantal centrale elementen helder te krijgen. (Ager & Strang, 2008). Ze onderscheiden vier grote domeinen die cruciaal zijn als het gaat over integratie:

“achievement and access across the sectors of employment, housing, education and health; assumptions and practice regarding citizenship and rights; processes of social connection within and between groups within the community; and structural barriers to such connection related to language, culture and the local environment.” (Ager & Strang, 2008, p. 166)

Zowel Deacon en Sullivan (2009), Beiser (2006), Thapa en Hauff (2005) en Thapa en Dalgard (2007) benadrukken het belang van het integratie/resettlementproces bij het in kaart brengen van het mentaal welzijn bij vrouwelijke vluchtelingen. Verschillende initiatieven en organisaties binnen het sociaal werkveld zetten zich in voor de begeleiding bij dit integratieproces. Er is echter een gebrek aan sluitende wetenschappelijke onderzoeken die concreet meten hoe en wanneer integratie werkt in de praktijk. Daarvoor is het begrip te complex en te moeilijk toe te passen (Ager & Strang, 2008). Deze lacune in het aanbod in wetenschappelijk onderzoek komt onder andere ook door het gebrek aan officiële data (Spencer, Cooper, 2006).

In het volgende deel zal ingegaan worden op de stand van zaken binnen het sociaal werk in België dat zich focust op vrouwelijke vluchtelingen. Het bestrijden van de vluchtredenen en ervaringen van (seksueel) geweld die trauma's kunnen veroorzaken, zijn complexe en moeilijk bereikbare doelstellingen voor sociaal werkers in Vlaanderen. Het integratieproces en de leefomstandigheden van vrouwelijke vluchtelingen hier in Vlaanderen zijn wél zaken waaraan actief kan worden gewerkt. Wanneer blijkt uit onderzoek dat hierbij veel psychologische stress voorkomt, is het voor het sociaal werkveld belangrijk om daarin verandering te brengen.

2.3 SOCIAAL WERK

2.3.1 Introductie

De internationale Federatie van Maatschappelijk Werkers omschrijft sociaal werk als volgt:

“Sociaal werk is een praktijkgericht beroep en een academische discipline die sociale verandering en ontwikkeling, sociale cohesie en de emancipatie en bevrijding van mensen bevordert. Principes van sociale rechtvaardigheid, mensenrechten, collectieve verantwoordelijkheid en respect voor diversiteit staan centraal in maatschappelijk werk. Onderbouwd door theorieën over sociaal werk, sociale wetenschappen, menswetenschappen en inheemse kennis, sociaal werk betreft mensen en structuren om levensproblemen aan te gaan en het welzijn te verbeteren. De bovenstaande definitie kan op nationaal en / of regionaal niveau worden aangevuld. “ (IFSW, z.d., par. 2).

Doorheen de recente geschiedenis heeft het sociaal werk ettelijke stromingen, discoursen of perspectieven gekend. Sommige ervan hebben een waardevolle bijdrage geleverd in de vorming van het sociaal werk dat we vandaag kennen. Om een antwoord te formuleren op het centrale vraagstuk van dit werk moet bekeken worden waarom sociaal werk een belangrijk element is in de omkadering van kwetsbare groepen zoals vrouwelijke vluchtelingen. Fook (2003) beschrijft hoe verschillende stromingen elkaar soms overlappen en contextafhankelijk zijn. *Critical social work* is een koepelterm waaraan een aantal krachtlijnen toegekend kunnen worden:

- dominantie en onderdrukking vindt plaats op verschillende manieren en in verschillende vormen
- sociale relaties en structuren zijn geconstrueerd en daarom ook veranderbaar
- sociale verandering en het geloof in emancipatorische krachten van sociale actoren is belangrijk
- verschillende vormen van kennis en van het produceren van kennis zijn mogelijk

Hieronder kunnen dan weer een aantal visies ondergebracht worden, zoals *radical social work* en *anti-oppressive social work* en later ook *feminist social work* en *(post)structural social work*. Ze delen dus een aantal kernelementen, maar elke stroming heeft op zijn beurt een ideologisch vertrekpunt. Zo zijn de verschillende feministische benaderingen een vertrekpunt voor *feminist social work* en heeft het *post-structural social work* een foucaultiaanse basis *‘which involves recognizing more personal, dynamic, and multiple ways in which power differences are created and maintained’* (Fook, 2003, p. 125).

Vanuit de verschillende hoeken binnen het sociaal werk zijn concepten of theorieën ontstaan die het sociaal werk vandaag vorm geven. Het empowermentparadigma en de intersectionaliteitstheorie worden kort besproken omwille van hun actualiteit en aanwezigheid respectievelijk binnen de opleidingen sociaal werk en ‘gender en diversiteit’ en hun relevantie met betrekking tot de centrale onderzoeksvraag.

Intersectionaliteit werd voor het eerst benoemd door Kimberlé Crenshaw in 1989. Ze wil met die term duidelijk maken dat discriminatie geen ééndimensionaal gegeven is. Verschillende assen van onze identiteit, zoals gender, leeftijd, religie enzovoort, kruisen elkaar en werken wederzijds en gelijktijdig op elkaar in. Ze zijn dus niet los van elkaar te beschouwen. Intersectionaliteit gaat ook over macht die verbonden is met deze identitaire assen. Crenshaw toonde aan hoe de ervaringen van bijvoorbeeld gekleurde vrouwen een combinatie zijn van racisme en seksisme. De samenleving houdt echter dikwijls geen rekening met deze intersectionaliteit en biedt antwoorden op ofwel seksisme ofwel racisme. Gekleurde vrouwen delven in die twee werelden van gender en huidskleur het onderspit (Crenshaw, 1993; Saharso, 2001). Vanuit dit denkschema is het dus ook belangrijk de situatie van vrouwelijke vluchtelingen op een intersectionele manier te benaderen. Meer nog, een intersectionele bril ophouden is waarschijnlijk een goede manier om de complexe en volledige ervaringen van vrouwelijke vluchtelingen te proberen begrijpen. Het kruispunt van assen van identiteitsverlening waarop vrouwelijke vluchtelingen zich bevinden is niet neutraal en maakt hen kwetsbaar. Vanuit deze kwetsbaarheid is het nodig hen in de hulpverlening te ondersteunen.

Het empowermentparadigma is een krachtgerichte benadering in de hulpverlening die uitgaat van iemands krachten in plaats van gebreken om sociale verandering te bekomen. Het concept is beginnen boomen eind jaren tachtig, begin jaren negentig (Perkins & Zimmerman, 1995). Het is tevens opgenomen als één van de kernopdrachten van het sociaal werk door de Internationale Federatie van Maatschappelijk Werkers (IFMW, z.d.):

“Empowerment is both a value orientation for working in the community and a theoretical model for understanding the process and consequences of efforts to exert control and influence over decisions that affect one’s life, organizational functioning, and the quality of community life” (Zimmerman, 2000, p.43).

De twee concepten zijn internationaal erkend en gedragen binnen het sociaal werkveld. Binnen het thema van deze masterscriptie is intersectionaliteit een goed kader om de complexiteit van de situatie van vrouwelijke vluchtelingen te begrijpen. Empowerment speelt dan weer een rol omdat vrouwelijke vluchtelingen een bijzonder kwetsbare doelgroep vormen die ondersteuning nodig heeft. Op die manier lijkt het sociaal werk dus een belangrijke factor in de omkadering van vrouwelijke vluchtelingen. Er volgen een aantal voorbeelden uit de wetenschappelijke literatuur over sociaal werk dat zich richt op vrouwelijke vluchtelingen die interessante elementen van deze concepten in zich dragen.

2.3.2 Mentaal welzijn van vrouwelijke vluchtelingen in de sociaal werkpraktijk

Wat volgt zijn een aantal wetenschappelijk beschreven voorbeelden van methodieken of praktijken binnen het sociale werkveld. Alle voorbeelden hebben betrekking op vrouwelijke vluchtelingen en spitsen zich toe op mentaal welzijn.

Breton (2000) onderzocht het sociaal cultureel groepswork bij een groep Latijns-Amerikaanse vrouwelijke vluchtelingen in Toronto, Canada. In haar onderzoek besluit ze dat de belangrijke structurele barrière er in bestaat dat er te vaak professionele methodieken gehanteerd worden die de oorzaken van problemen (taalmoeilijkheden, acculturatie, verlieservaringen, ontbreken van een sociaal netwerk, ...) bij de vrouwen zelf leggen. Ze slagen er niet in de onderliggende, onderdrukkende paradigma’s te herkennen en de krachten en mogelijkheden van deze vrouwen te erkennen. Breton wijst erop dat de sociaal werkpraktijk plaatsvindt

binnen structurele beperkingen van de samenleving en dat het tijd is dat meer methodieken/praktijken ontwikkeld moeten worden met een holistische en empowerment gerichte focus waarbij de vrouwen een stem krijgen.

* *Digital storytelling*

Lenette, Cox en Brough (2013) beschrijven hoe *digital storytelling* een goede methodiek kan zijn voor sociaal werkers in de setting van sociaal werk met vrouwelijke vluchtelingen. Digital storytelling is een methodiek waarbij mensen hun persoonlijke verhalen een digitale vorm krijgen. De wetenschappers onderzochten drie Afrikaanse vrouwelijke vluchtelingen die zich in Australië hervestigden. De vrouwen, alle alleenstaande moeders, werden 8 à 9 maanden begeleid tijdens het proces van digital storytelling. Het zette hen aan hun eigen verhaal te reconstrueren en daarbij te in de diepte te reflecteren over keuzes en acties. Daarnaast was het voor de vrouwen een manier om hun verhaal van voor tot na de vlucht te schetsen. Het viel op dat de vrouwen spraken in termen van wat ze bereikt hadden. Daardoor kwam de focus te liggen op *agency* en vertelden ze over hun perspectief naar de toekomst toe. Hun kinderen bleken steeds een rode draad doorheen hun proces te zijn. Wanneer de kinderen goed functioneerden binnen het schoolsysteem, op de arbeidsmarkt en in hun sociale omgeving, gaf dat vrouwen een gevoel van trots en voelde ze zich gesterkt in hun rol als moeder. Het proces van *digital storytelling* gaf deze kwetsbare vrouwen een stem en kan dan ook beschouwd worden als een effectieve methodiek om nieuwkomers en andere kwetsbare groepen aan het woord te laten. De onderzoekers verwijzen ook naar andere onderzoeken zoals dat van Sawhney (2009), gewezen academicus en auteur van talrijke wetenschappelijke artikels en onderzoeken. Hij besluit dat digital storytelling een effectieve methodiek is om een stem te geven aan vrouwen en meisjes uit patriarchale gemeenschappen wiens stem anders door conservatieve normen en waarden verdrongen worden.

“The value of narratives to social work is clearly evident, given the emphasis on service users’ views of their own circumstances—it is their story, rather than the story ...Moreover, the possibility to shift narratives over time not only speaks to the potential for an individual to create self-empowering narratives of their own life journeys, but also highlights the use of counter-narratives to challenge oppressive societal narratives of stigma and prejudice.” (Lenette, et. al., 2013, p.990).

* Mind-Spring

Asielzoekers en vluchtelingen zijn vatbaar voor mentale problemen omwille van verschillende redenen. Een aantal voorbeelden zijn opgelopen trauma's, gebrek aan sociaal netwerk en ondersteuning, onzekerheid over hun toekomst, hun leefomstandigheden en verlies van positieve sociale identiteit. De professionele hulp die er is, is dikwijls moeilijk te bereiken. Bovendien wordt deze georganiseerd en geboden door hulpverleners die de taal, cultuur en situatie van de vluchtelingen niet ten volle begrijpen. In Nederland ontstond in 2002 een nieuwe methodiek, onder de naam Mind-Spring. Deze methodiek werd ontworpen om een brug te bouwen tussen de specifieke noden van vluchtelingen enerzijds en de gelimiteerde professionele aanpak anderzijds. Asielzoekers en vluchtelingen worden opgeleid en ondersteund om zelf psychosociale ondersteuning te bieden en aan psycho-educatie te doen. Zij worden zo de mind-spring trainers. Zij zullen een groep vluchtelingen/asielzoekers met dezelfde etniciteit/cultuur begeleiden. Het doel is om bij de vluchtelingen en asielzoekers uit de groep bewustzijn te stimuleren over mentale problemen die hen beïnvloeden. Daarnaast is het de bedoeling om strategieën aan te reiken om met die problemen aan de slag te gaan. Er worden verschillende vaardigheden aangeleerd: hoe escalatie van problemen voorkomen,

herkennen en aangeven wanneer professionele hulp nodig is, controle over emoties beheersen, realistische doelen leren stellen enzovoort. Het gaat over een balans te vinden tussen de draaglast en de draagkracht van mensen door de draaglast te verminderen en de draagkracht te vergroten. Het pilootproject in een asielcentrum van 2002 werd positief geëvalueerd. Mind-Spring heeft steeds twee sleutelfiguren. De Mind-Spring trainer en een coach vanuit de professionele geestelijke gezondheidszorg die de trainer bijstaat en advies geeft. Op die manier worden de specifieke kennis en ervaring van de trainer gecombineerd met professionele kennis over geestelijke gezondheid.

In hun opleiding krijgen de toekomstige trainers theorie over mentale gezondheidsproblemen die specifiek zijn voor vluchtelingen en asielzoekers (trauma, stress, rouw, schuldgevoelens, depressie, acculturatie, identiteit en somatische klachten). Ze leren anderen hiermee te leren omgaan, ze leren over oefeningen die hen hierbij kunnen helpen. Trainers leren over copingsmechanismen, relaxatieoefeningen, empowerment, zelfhulp enzovoort. Al deze informatie wordt gebundeld in een Mind-Spring manual. Het tweede deel van de opleiding bestaat uit een soort stage om praktische ervaring op te doen.

De Mind-Spring coaches zijn opgeleid om de trainers te coachen. Ze bereiden samen met hen de onderwerpen voor die aan bod zullen komen in de groepen. De coach kijkt erop toe dat via de mind-spring methode tewerk gegaan zal worden en dat grenzen bewaakt worden om te behoeden dat de trainers te persoonlijk belast worden (Uitterhaegen, 2005; M. Tawfiq Marwan, persoonlijke communicatie, 4 juni 2019).

2.4 BESLUIT

Gender en migratie zijn onlosmakelijk verbonden en beïnvloeden elkaar wederzijds. Vluchtelingen zijn een kwetsbare groep door de aard van hun migratie. Vrouwen, zijn door allerlei gegenderde realiteiten extra kwetsbaar. Naast migratie gerelateerde stresservaringen en eventuele trauma's beïnvloeden ook hun minderwaardige positie als vrouw en het gegenderd geweld waarmee ze te maken krijgen in land van herkomst, op de vlucht en bij aankomst, hun mentale welzijn. De intrinsieke karakteristieken van de sociaal werk professie, maakt dat hulpverlening aan (vrouwelijke) vluchtelingen tot hun corebusiness zou mogen behoren. Een gebrek aan uitgebreid onderzoek over de sociaal werkpraktijk dat zich over hun mentaal welzijn ontfermt, leidde tot dit onderzoek. De onderzoeksopzet en resultaten volgen hieronder.

3 ONDERZOEKSOPZET

3.1 METHODOLOGIE

Deze masterscriptie presenteert een analyse van de inspanningen in het Vlaamse sociaal werkveld om te werken aan het mentale welzijn van vrouwelijke vluchtelingen. Een literatuurstudie biedt een overzicht van de stand van zaken in het huidige nationale en internationale onderzoek en inzicht in relevante thema's. Soms blijkt het noodzakelijk om voorbij de specifieke problematiek van (vrouwelijke) vluchtelingen ook het bredere kader van migratie in beeld te brengen als noodzakelijke context. Vluchtelingen zijn immers ook migranten alhoewel ze een zeer aparte groep vormen door het bedreigende karakter van hun vlucht. Om een antwoord te formuleren op de twee specifieke onderzoeksvragen was een verschillende aanpak nodig.

Hoe kan de sociaal werkmethode op een adequate manier werken rond het mentaal welzijn van vrouwelijke vluchtelingen?

- *Welke specifieke noden zijn er op het vlak van mentaal welzijn van vrouwelijke vluchtelingen?*
- *In welke mate beantwoorden de gehanteerde methodieken en initiatieven binnen de Vlaamse sociaal werkmethode aan deze specifieke noden?*

De eerste vraag over de noden van vrouwelijke vluchtelingen op vlak van mentaal welzijn werd beantwoord op basis van de beschikbare internationale en nationale wetenschappelijke lectuur. De belangrijkste bevindingen werden gestructureerd besproken.

Voor de tweede onderzoeksvraag is de status quaestionis van de wetenschappelijk literatuur ontoereikend om een degelijk antwoord te geven. Informatie moet via interviews van betrokkenen in het werkveld komen. Een eerste stap was het opstellen van een overzicht van initiatieven in het sociaal werkveld in Vlaanderen dat zich met de materie bezig houdt. Het overzicht kwam tot stand door een online onderzoek en mondelinge bevraging van mensen in het werkveld. Op basis van de inhoud, activiteiten, gehanteerde methodieken of geleverde prestaties van deze initiatieven/organisaties op de lijst werd er een selectie gemaakt. Sleutelfiguren werden via mail gevraagd om mee te werken aan dit onderzoek.

Voor de selectie van respondenten golden verder twee basiscriteria. Alle deelnemers moesten een job hebben waarbij er regelmatig en diepgaand contact is met (vrouwelijke) vluchtelingen. Vervolgens moest dit contact binnen de sfeer van sociale hulpverlening plaatsvinden. De selectie van respondenten gebeurde verder via een sneeuwbal methode (Mortelmans, 2011). De uiteindelijke groep deelnemers was afhankelijk van de bereidheid tot participatie. De selectie maakt het mogelijk om in de diepte te werken en zo echt kwalitatief onderzoek te voeren. Uiteindelijk werden er acht interviews afgenomen. Ze verhelderden onduidelijkheden en leidden tot een beter inzicht

Voor de interviews werd gekozen voor een semi-gestructureerde aanpak (Mortelmans, 2011) waarbij vooraf richtinggevende vragen (vragenprotocol) (zie bijlage 6.2) werden opgesteld om het gesprek te structureren en topics aan te brengen waarover gesproken zou worden. Er was echter ruimte om aan elk gesprek een eigen invulling te geven. Voor elk interview werd het vragenprotocol licht aangepast aan de context en de geïnterviewde. Naarmate er meer interviews werden afgenomen, kwamen soms nieuwe vragen naar boven of werd de focus van de vragen verschoven. Toch werd erover gewaakt dat geen al te grote verschuivingen plaatsvonden, zodat de interviews voldoende consistent zijn (Mortelmans, 2011). Elke respondent vulde een informed consent in (Zie bijlage 6.1). Nadien werden de interviews volgens het verbatim-principe

getranscribeerd. De verdere verwerking en structurering van de informatie gebeurde zowel op inductieve als deductieve wijze. Uit het literatuuronderzoek kwamen een aantal thema's naar voren waaraan data van interviews gekoppeld zijn (deductief). De data uit de interviews gaven aanleiding tot nieuwe thema's (inductief). De in de 'Grounded Theory' beschreven manier van open coderen bleek een goede methode om de interviews te analyseren. Aan de hand van labels die aan de tekst werden toegekend, konden achteraf centrale concepten gevormd worden over de interviews heen (axiaal coderen). Hierdoor werden de verschillende data gekoppeld en konden analyses gemaakt worden (Mortelmans, 2011; Bryman, 2012). Dezelfde labels werden gebruikt voor de eerder beschreven deductieve analyse. Ze werden systematisch vergeleken met de uit de literatuur geselecteerde thema's (Van Lanen, 2016).

Door zowel op inductieve als deductieve manier tewerk te gaan wordt wetenschappelijke literatuur geëvalueerd, maar ook een nieuwe bijdrage geleverd.

Zo komt uiteindelijk een genuanceerd beeld naar voren dat wetenschappelijke bevindingen combineert met kennis en informatie vanuit de interviews. Op die manier werd het mogelijk uitspraken te doen over de huidige stand van zaken en eveneens adviezen te formuleren om in de toekomst performanter te werk te gaan.

3.2 RESPONDENTEN

Vluchtelingen en nieuwkomers bevinden zich, zo blijkt uit bovenstaande literatuur, in een kwetsbare positie. Vrouwen lopen daarbij een extra risico enkel en alleen door hun geslacht. In België zijn er verschillende instanties die er hun missie van maken vluchtelingen te ondersteunen en begeleiden. Het valt in de zoektocht binnen het sociaal werkveld meteen op dat er weinig initiatieven zijn die zich enkel op vrouwen focussen. De organisaties die dat wél doen, waren dan ook de eerste die werden gevraagd mee te werken aan dit onderzoek. Hun medewerkers die bereid waren een interview toe te staan worden enkel met hun initialen en functie vermeld.

- 1) I. is coördinator van het Intercultureel Vrouwencentrum Antwerpen (IVCA) van het Centrum Algemeen Welzijn (CAW). Het is een vrouwenhuis voor vrouwen met een migratieverhaal. Ontmoeting, participatie en empowerment staan er centraal met oog voor fysieke en mentale gezondheid.
- 2) M. is coördinator van de vrouwenwerking van het Adviescentrum Migratie (ACM) van het CAW een vrouwenhuis dat zich richt op mensen met een migratieachtergrond en/of een vluchtverhaal. In de praktijk krijgen zij veel vluchtelingen over de vloer. Deze vrouwenwerking wil vooral een veilige thuis zijn voor hen waar ze tot rust kunnen komen en ervaringen kunnen delen.
- 3) M². is stafmedewerker bij Centrum Algemeen Welzijn en werkt er in het kader van Mind-Spring. Het is een psycho-educatieve methodiek gericht op vluchtelingen. Ze is er co-begeleidster van groepen, maar werkt ook inhoudelijk mee aan de sessies.
- 4) E. is traumapsychologe bij Solentra vzw. Deze organisatie biedt psychische zorg aan vluchtelingenkinderen en hun gezin. Daarnaast ontwikkelen en participeren ze aan tal van projecten. Ze ontwikkelen bijvoorbeeld een reeks van opleidingen voor sociaal werkers om hun deskundigheid te bevorderen. Vier elementen staan centraal: cultuursensitief werken, veerkracht bevorderen, herkennen van psychisch lijden en tijdig en adequaat kunnen doorverwijzen.
- 5) H. is psychotherapeute bij Solentra vzw (zie hierboven). Daarnaast heeft ze ook haar eigen praktijk.
- 6) A. is zelfstandig sociaal tolk. Ze wil vrouwelijke nieuwkomers mentaal ondersteunen tijdens hun integratie- en participatieproces. Ze tolkt onder andere tijdens consultaties bij Solentra vzw.

7) G. is projectmedewerker bij de Vrouwenraad. Ze was er projectcoördinator van 'Vrouwen ontmoeten Vrouwen' dat kennis, advies en hulp biedt bij het opstarten van vrouwenwerkingen in asielcentra. Ze startte mee een buddypilootproject op.

8) V. was vrijwilliger bij het buddypilootproject waar ze vrouwen bijstond tijdens hun proces van integratie in onze samenleving. Ze organiseert ook activiteiten bij Young Womens Christian Association (YWCA), voormalige moederorganisatie van IVCA.

9) L. is stafmedewerker bij In-Gent, een centrum voor inburgering en integratie van de Stad Gent, en staat daar in voor het genderbeleid van de stad. Ze ondersteunt er het vrouwenplatform Univers'elle.

Belangrijk te vermelden is dat vier respondenten (A., V., E. en M².) zelf een vluchtverleden hebben. Ze kwamen aan het woord als professional, maar konden dus ook waardevolle informatie geven vanuit hun eigen ervaringen.

Schematisch overzicht:

I.	Intercultureel Vrouwencentrum Antwerpen	Coördinator	
M.	Adviescentrum Migratie (vrouwenwerking)	Coördinator	
M ²	Centrum Algemeen Welzijn (Mindspring)	Stafmedewerker	Vluchtverleden
E.	Solentra vzw	Psycholoog	Vluchtverleden
H.	Solentra vzw	Psychotherapeut	
A.	Zelfstandig	Sociaal tolk	Vluchtverleden; buddyproject Fedasil/RodeKruis
G.	Projectmedewerker	Vrouwenraad	Ex-coördinator IVCA
V.	Sociaal ondernemer	Freelance	Vrijwilliger Vrouwenraad bij buddyproject Rode Kruis/Fedasil, vluchtverleden
L.	gendermedewerker	In-Gent	

4 RESULTATEN

De resultaten worden besproken aan de hand van de vooropgestelde onderzoeksvragen. De specifieke noden van vrouwelijke vluchtelingen op vlak van mentaal welzijn (4.1) worden op die manier eerst besproken. Daarbij worden bevindingen uit de interviews ondersteund door bevindingen uit de literatuur en andersom. Vervolgens wordt voor de tweede onderzoeksvraag over het sociaal werkveld (4.2) vooral ingezoomd op data uit de interviews, indien mogelijk theoretisch onderbouwd. Er worden steeds citaten gebruikt uit de interviews ter illustratie. Deze werden zonder ze op enige manier inhoudelijk te veranderen, vlot leesbaar weergegeven. Samen vormen ze het antwoord op de algemene onderzoeksvraag zoals hieronder gepresenteerd.

Hoe kan de sociaal werkwijze op een adequate manier werken rond het mentaal welzijn van vrouwelijke vluchtelingen?

- *Welke specifieke noden zijn er op het vlak van mentaal welzijn van vrouwelijke vluchtelingen?*
- *In welke mate beantwoorden de gehanteerde methodieken en initiatieven binnen de Vlaamse sociaal werkwijze aan deze specifieke noden?*

De literatuurstudie van deze scriptie startte met een **definiëring van de term vluchteling**. Al snel bleek echter dat voor dit onderzoek deze definitie te nauw is en te veel mensen uitsluit. Er wordt dan ook in deze resultaten soms impliciet uitgegaan van een ruimere groep mensen. Onder hen bijvoorbeeld ook de herenigde gezinnen van vluchtelingen. In de officiële statistieken worden zij gezien als gezinsherenigers (Agentschap Inburgering en Integratie, z.d.; Fedasil, z.d.). Er zijn ook mensen die reeds een asielaanvraag indienden die werd afgekeurd, maar die volgens de respondenten wel degelijk gevlucht zijn. Inzake mentaal welzijn heeft dit statuut dus in veel gevallen geen belangrijke betekenis meer. De respondenten gingen daar expliciet en impliciet dikwijls vanuit.

‘wij hebben hier heel veel vrouwen die geen papieren hebben of een precair verblijf hebben. De meesten die hebben echt al asielvragen en regularisatie aanvragen gedaan, maar dat is allemaal negatief uitgedraaid. Toch blijven die hier en ja goed, wij weten dat die hier zijn naartoe gekomen omdat ze te maken kregen met bijvoorbeeld een dreiging van verkrachting of een verkrachting, bijvoorbeeld Congolese vrouwen. Veel vrouwen van Guinee of Liberia hebben genitale verminking meegemaakt of zijn omwille van het willen beschermen van hun dochters naar hier gekomen. Doordat ze hun dochters in bescherming hebben gebracht, wordt er bedreigd met eerwraak, met moord. Er zijn ook veel gedwongen huwelijken of vrouwen die echt uit hun huwelijk zijn gevlucht. Ze vluchtten voor een gewelddadig huwelijk en daardoor kunnen ze niet terug, omdat daar een hele clan of familie achter haar aan zit.’ (H., psychotherapeute Solentra)

‘... eigenlijk de meeste vrouwen die ik ken, die gevlucht zijn, dat zijn eigenlijk vaak gezinsherenigers. Vooral de vrouwen, dat zijn heel veel gezinsherenigers.’ (L., gendermedewerker In-Gent)

L. (gendermedewerker In-Gent) merkt ook op dat dit **juridische gevolgen** heeft. Wie als gezinshereniger komt, krijgt pas na vijf jaar een toelating voor permanent verblijf, indien ze nog steeds aan de voorwaarden van gezinshereniging voldoen. Dit past binnen het idee van onder andere Carling (2005) dat genderrelaties een grote invloed hebben om migratie, onder andere omdat het vooral vrouwen en kinderen zijn die als gezinshereniger in België terecht komen (Mahieu, 2010).

“Dat heeft ook te maken met het juridische aspect van migratie, zeker op vlak van gezinshereniging. Als mensen in een gewelddadige situatie hier terecht komen, als gezinshereniger, dan hebben ze eigenlijk bijna geen rechten tot op het moment dat je hier vijf jaar bent. [...] Dus op het moment dat er een probleem is in die relatie dan kunnen die niet weg.” (L., gendermedewerker In-Gent)

4.1 ELEMENTEN INZAKE MENTAAL WELZIJN (VROUWELIJKE) VLUCHTELINGEN

Uit de interviews konden verschillende factoren geselecteerd worden die voor de respondenten significant leken te zijn inzake het mentaal welzijn van vrouwelijke vluchtelingen. Ze worden hier achtereenvolgens besproken. De volgorde waarin ze besproken worden, diende vooral om een gestructureerd verhaal te schetsen en zeker niet om de mate van belangrijkheid weer te geven. Verder moet men beseffen dat deze factoren gelijktijdig en onderling afhankelijk een invloed uitoefenen. Het geldt daarom niet dat alle factoren steeds een negatief effect hebben op het mentaal welzijn voor vrouwelijke vluchtelingen. Het is steeds erg contextueel gebonden.

4.1.1 Accumulatieve stress

Een van de belangrijkste bevindingen over het mentaal welzijn bij vrouwelijke vluchtelingen gaat over een gevoel van **onveiligheid, onzekerheid en de daar bijhorende stress** die gepaard gaat met het vluchtverhaal. Het heeft een hele grote impact op het leven van (vrouwelijke) vluchtelingen. In elk van de interviews dat afgenomen is, werd dit bevestigd.

‘the main fear I always see that’s affecting the health, the mental health of my clients is the sense of insecurity. [...] so what’s needed for women here seriously [...] is a sense of security, they came here for that.’ (E., traumapsychologe Solentra)

“Eerst moeten we zien, wat vluchtelingenvrouwen onderweg tijdens haar tocht tot het land van aankomst hebben verloren. Wat heeft zij verloren? Het gevoel van veilig te zijn.” (A., sociaal tolk)

“Migratie is heel duidelijke een vorm van stress en onzekerheid waar heel weinig ruimte voor is, gewoon heel weinig erkenning voor is in de samenleving in het algemeen” (I., coördinator IVCA)

“En de vrouwen weten ook meestal niet van ok moet ik hier een toekomst bouwen met mijn kindjes en mijn man. Of gaan we teruggaan? En eigenlijk dit bezorgt die mensen en vooral vrouwen ook eigenlijk, ongezonde stress” (M², medewerker Mindspring)

“omdat er nergens anders een plek is waar ze zich veilig voelen en op hun gemak voelen. [...] ja veiligheid is heel belangrijk.” (M., coördinator vrouwenwerking ACM)

“One of my cases she thinks that if her kids have bad grades they will be kicked out of the country they will not be protected by the government.” (A., sociaal tolk)

Vluchtelingen zijn het vertrouwen kwijt in hun omgeving en hunkeren naar een plek waar ze zich veilig kunnen voelen. Verschillende zaken liggen aan de basis van dit gepercipieerde stress- en onveiligheidsgevoel. H. (psychotherapeute Solentra) vertelt dat er drie belangrijke zaken zijn die hun organisatie voor ogen houdt: ontworteling/verlies, acculturatie en trauma. Samen zorgen ze voor accumulatieve stress. Dit is een hoogoplopende, opeenvolgende stress.

4.1.2 Trauma

H. vertelt dat niet iedereen die een trauma heeft meegemaakt ook effectief symptomen van het posttraumatisch stresssyndroom ontwikkelt. Er zijn eenmalige trauma's en complexe trauma's. Dat laatste is een cumulatie van allerlei traumatische ervaringen. Denk hiervoor bijvoorbeeld aan mensen uit oorlogssituaties. H. zegt daarover het volgende:

“Je zit dan eigenlijk heel de tijd constant in uw overlevingsmodus. En eigenlijk is trauma iets dat heel neurobiologisch een weerslag heeft. [...] Als er gevaar op ons afkomt, als wij in een onveilige extreem stressvolle situatie zitten, dan werken onze hersenen anders. [...] dan gaan we eigenlijk in een soort van overlevingsmodus onder invloed van bepaald soort stresshormonen. Dan wordt onze prefrontale cortex wat uitgesloten, we spreken van een soort shut down, waardoor dat ge daar waar ge u informatie verwerkt en beslissingen neemt dat dat uitgeschakeld wordt. Toch een deel ervan. En dat uw mechanisme in gang schiet dat ge ofwel vecht, bevriest of vlucht. Dat is de fight, flight, freeze reactie. Globaal genomen he. En mensen die in zo'n een chronische stress zitten, die behouden dat eigenlijk, die zijn eigenlijk in een constante staat van paraatheid. [...] waardoor dat er altijd een zeker portie stresshormonen aanwezig is. [...] En dat zit heel hard op het niveau van lichaam ook. Dus traumagericht werken is ook heel lichaamsgericht werken. Dat is echt een ingangspoort. Mensen hebben soms niet veel nodig om daar terug in terecht te komen en zeker als ge dan weet dat ze hier ook onderhevig zijn aan stressvolle situaties, in kader van die acculturatie.” (H., psychotherapeute Solentra)

Volgens Fazel et. al. (2005) hebben vluchtelingen 10 keer zoveel kans op een posttraumatisch stresssyndroom. In hun bevindingen wordt geen onderscheid gemaakt tussen mannen en vrouwen. Het zou interessant zijn om die piste te onderzoeken. 21% van de vrouwelijke vluchtelingen krijgt bijvoorbeeld te maken met seksueel geweld (Vu et. al., 2014), een ervaring die zeker het potentieel heeft een trauma te veroorzaken door de angst en/of hulpeloosheid die het teweegbrengt (Breslan, Kessler, Chilcoat, et. al., 1998). Al is het te voorbarig om daaruit verdere conclusies te trekken.

Als sociaal werker is het echter belangrijk hierover op de hoogte te zijn. Iemand die traumatische

ervaringen heeft meegemaakt, zou dus moeilijkheden kunnen hebben met het opslaan van informatie. Deze vergeetachtigheid kan verkeerd geïnterpreteerd worden.

“Natuurlijk door stress ga je heel vaak vergeten en dat is wat we heel vaak merken bij de deelnemers dat ze heel vaak vergeten” (M², stafmedewerker Mindspring)

H. raadt sociaal werkers aan om in hun rol te blijven en heel erg te proberen focussen op het hier en nu en de toekomst. Sociaal werkers moeten zich de vraag stellen hoe ze ondanks het trauma hun rol kunnen vervullen. Van het trauma zelf moeten ze beter afblijven, dat is te complex en soms zelfs beetje gevaarlijk.

4.1.3 Verlies

De **verlieservaringen** waarmee vluchtelingen te maken krijgen, zijn uiteenlopend. Meestal heeft men bijvoorbeeld dierbaren moeten achterlaten. Soms zijn dierbaren overleden omwille van geweld in het land van herkomst. Rouw is dus veelvoorkomend.

“Dat er geen ruimte is voor het verwerken van het feit dat je je land hebt achtergelaten, je vrienden, familie, je hebben en houden. Of je dat nu uit eigen vrije wil hebt gedaan of omdat je moest vluchten, dat maakt dan eigenlijk nog niet eens zoveel uit, het is altijd een bron van stress” (I., coördinator IVCA)

Verlies gaat ook over het verlies van de eigen identiteit en leefwereld. Dikwijls refereren mensen naar hun beroep om aan te geven wie ze waren. Ze verliezen ook de netwerken die ze hadden. Sommige netwerken onderhouden ze digitaal, zeker de familiebanden. Maar daartegenover staat een schuldgevoel en de druk om hen bijvoorbeeld financieel te ondersteunen.

“Er zijn ook zorgen over de familie daar, het verantwoordelijkheidsgevoel hebben van ik moet ze hier brengen of ik moet hier vanaf nul beginnen maar ik moet snel iets doen om te zorgen dat ik mijn familie ofwel geld stuur ofwel hier kan krijgen.” (M², stafmedewerker Mindspring)

“so that’s the mayor sources of stress for people here, the sense of loss.” (E., psychologe Solentra)

Voor vrouwen speelt gender ook mee in dit identiteitsverlies. De invulling van wat een vrouw is en hoe zij hoort te zijn, welke taken en rollen daarbij horen en wat niet binnen het plaatje past is op veel plaatsen in de wereld niet zo vrij te bepalen. Hun identiteit als vrouw zoals dat binnen hun religie of etniciteit voorgeschreven wordt, zien veel vrouwelijke vluchtelingen hier niet weerspiegeld. Men moet natuurlijk opletten om niet te veralgemenen, vertelt M²:

“Euh er zijn in het Midden-Oosten veel landen die, ik zou niet zeggen dat er meer gendergelijkheid is, maar die wel een beetje opener zijn dan Afghanistan.” (M², stafmedewerker Mindspring)

“Many people when they come here, they lose their mirror. I am a women and I look at you and I don’t see my resemblance. [...] when you come and you look around you see everyone looks like you but for example I am a women with a scarf. I look around me and I feel like I lost my mirror. I feel like I don’t belong here. Everyone is different.” (E., psychologe Solentra)

Over dit verlies van identiteit wordt in de geraadpleegde nationale en internationale literatuur weinig gesproken. Enkel de psychologische adaptatie als onderdeel van *acculturative stress* waarover Barry (1997) schrijft, erkent dit verlies van identiteit.

4.1.4 Positie van de vrouw

Vrouwen worden op verschillende plaatsen in de wereld nog gediscrimineerd. Ze hebben minder rechten dan mannen, krijgen een **minderwaardige positie** toegedeeld en worden onderworpen aan traditionele, onderdrukkende normen en waarden (Rafferty, 2013; Vink 2001). Er zijn verschillen tussen en binnen landen, tussen en binnen gemeenschappen en tussen en binnen families. Toch zijn ook de andere geïnterviewden het er mee eens dat vrouwelijke vluchtelingen dikwijls minder rechten hebben als vrouw en onderdrukt worden. Deze sociale positie van vrouwen wordt meermaals expliciet en impliciet bevestigd door de respondenten. Er is bovendien een overeenkomst tussen herkomstlanden van mensen die een asiel krijgen in België en de lage ranking op de lijst van het World Economic Forum over gendergelijkheid. (CGVS, 2018; WEF, 2018)

“the women, most of the women who are coming here, or who I see and work with, are coming from places where they had no rights, no voice. They are really deprived from a lot. So what I see here is that they isolate themselves because it’s the only way they know how to cope with.” (E., psychologe Solentra)

“Sommige mannen zeggen: ‘Ik ben een man, ik kan mijn rechten gebruiken en ik geef die rechten niet aan mijn vrouw bijvoorbeeld. Mijn vrouw mag dat niet. De integratie is schadelijk voor haar, voor mij niet. Ik mag dat wel. Ik ga leren bijvoorbeeld, of werk vinden. Ik ben man en daarom mag ik dat doen. Zij is een vrouw, zij mag dat niet.’ Dus sommige vrouwen kunnen niet vooruitgaan door die beslissingen van de man.” (A., sociaal tolk)

“Dat zit ook in zaken zoals keuzes maken. Dat ze hier in een vrij land zijn laat ons zeggen waar dat de mogelijkheid bestaat om keuzes te maken. Ja, dat zijn dingen die je moet leren als je dat nooit geweten hebt dat er die vrijheid is. Dat je ja of nee kan zeggen op bepaalde dingen, dat er ook geen geweld mag gebruikt worden tegen u. Dat zijn zo allemaal bepaalde zaken en dingen die als je dat niet weet, dan moet je dat leren.” (G., projectmedewerker Vrouwenraad)

Ook hier is het belangrijk als sociaal werker oog te hebben voor deze dynamieken zonder te stereotyperen.

4.1.5 (Intrafamiliaal) geweld

Veel vrouwelijke vluchtelingen worden slachtoffer van **seksueel** (Vu et. al., 2014; Freedman, 2016), **emotioneel, fysiek en/of socio-economisch geweld**. De daders zijn dikwijls (ex)partners. De psychologische gevolgen daarvan zijn uiteenlopend. Depressie, en onveiligheid leiden tot isolatie, maar ook angst, slaapproblemen, schaamte en woede komen frequent voor (Keygnaert et. al., 2011). Zo'n 40% van de vrouwelijke vluchtelingen in het onderzoek van Zimmerman et. al. (2009) heeft recent gedacht aan zelfdoding. Het valt op dat zulke symptomen dikwijls genoemd worden in de interviews. Onderstaande quotes, maar ook eerdere quotes over bijvoorbeeld isolatie zijn daar een voorbeeld van:

“Maar als wij de mensen zien dan gaat dat echt wel over ja angsten, concentratie, geheugen, vermijdingsgedrag, soms ook slaap die heel moeilijk loopt, soms ook hyperarousel, heel prikkelbaar zijn en met het minste uit hun window of tolerance gaan.” (H., psychotherapeute Solentra)

“Bijvoorbeeld gisteren tijdens een gesprek met psycholoog hebben wij een vrouw gevraagd ‘wat wil jij nu?’ Die zei: één ding, simpel, ik wil doodgaan.” (A., sociaal tolk)

Over seksueel geweld wordt bijna niet gesproken terwijl onderzoek (Vu et. al., 2014) aangeeft dat vrouwelijke vluchtelingen daar mee te maken krijgen. De respondenten vermeldden wel dikwijls specifiek intrafamiliaal geweld. Carling (2005) zegt dat migratie genderrelaties verandert en ook (Nawyn, 2010) bevestigt dat **genderverhoudingen** verschuiven door de nieuwe situatie. Het zijn die veranderende genderposities die de respondenten als aanleiding zien van intrafamiliaal geweld. Wanneer een man bijvoorbeeld geen kostwinner meer is.

“Omdat de man echt een duidelijke rol heeft van ik ben het gezinshoofd enzo. Hij komt dan hier en heeft die rol niet meer van gezinshoofd, omdat mannen en vrouwen hier gewoon hetzelfde zijn. Ze hebben geen werk ofzo... dus dat geeft direct spanningen omdat die die rol niet meer heeft het gezinshoofd.” (G., projectmedewerker Vrouwenraad)

“Je komt hier als vrouw aan of als man. Je hebt een bepaalde rol in je land gehad en die rollen die vallen helemaal weg hier [in het opvangscentrum]. Dikwijls de man als gezinshoofd en de vrouw meer als moeder met de kinderen en voor het eten.” (G., projectmedewerker Vrouwenraad)

“Vermits dat de vrouwen in de maatschappij terechtkomen waar dat vrouwen en mannen gelijk zijn, geeft dat ook een hele moeilijke, geeft dat toch breuk in het samenleven nu. Daar komen altijd problemen van eigenlijk. Die mannen die zijn niet zo snel om daarin mee te gaan. Vrouwen wel, die zien van alles gebeuren die vinden dat tof. Maar de mannen proberen ze wel klein te houden he” (M. coördinator vrouwenwerking ACM)

“Dat is mijn persoonlijk visie daarop een beetje maar ik denk dat dat een hele grote basis is waarom we zien dat bij vluchtelingen gezinnen, zeker naarmate die traumatische ervaringen hebben, waar ook veel intrafamiliaal geweld voorkomt, voor mij hangt dat voor een stuk samen ook met genderpatronen.” (L., gendermedewerker In-Gent)

“When they come here they can do less. Their needs are severe and here they are getting abused more because when the man, when the family comes she get abused more because the man will get crazy because she has become someone here, [...]the idea that she has rights. [...] So the women here, their situation sometimes gets worse than it was. Like I have many cases that have been abused here. Being beaten here by their fathers, their husbands, because the men come here and became zero. Like he was a manager back home but here he cannot start being a manager so he feels he’s the first time zero and he is equal to them. They have to go to the same class, the same education, so he can’t accept that.”(E., psychologe Solentra)

4.1.6 Sociaal netwerk

De klacht over het gebrek aan een **sociaal netwerk** hier in België waarop men kan rekenen, is een heel duidelijke bevinding. In de literatuur kwam meermaals naar voren dat dit voor het mentaal welzijn van mensen heel belangrijk is (Keynaert et. al., 2012; Deacon & Sullivan, 2009; Vrouwenraad, 2014). Ook de geïnterviewden zijn het daarmee eens. E. vertelt dat dat voor haar ook erg belangrijk is.

“We zien dat het voor vrouwen hier in het algemeen een stuk moeilijker is om een sociaal netwerk uit te bouwen, ook dóór die zorg voor kinderen die vaak op hun schouders rust. Het uitbouwen van een sociaal netwerk is, denk ik, zeer belangrijk bij het welbevinden van iemand in een nieuwe context. [...] Ik bedoel als je ergens bent ingebed op een manier waarop je je ook veilig en verbonden voelt, is dat een basis van waaruit je kunt vertrekken. Dan voel je je ook veilig om te kunnen vertellen: ‘het gaat niet zo goed met me’.” (L., gendermedewerker In-Gent)

“I have backups yes. So even when I feel sometimes lost, when I have some anxieties I always can reach out to people and to colleagues. I have that so I can find a solution and this anxiety can be solved very fast.” (E., psychologe Solentra)

4.1.6.1 Isolement

Het ontbreken van een sociaal netwerk maakt dat veel vrouwen zich terugtrekken in **isolement**. In combinatie met de angst en stress die ze ervaren maakt het soms heel moeilijk hen uit dit isolement te halen. Hierdoor blijven vrouwen hangen in een cirkel van stress en onzekerheid waardoor hun mentaal welzijn nog verslechtert.

“Ja voor sommige vrouwen is het altijd moeilijk om gewoon buiten de kamer te komen. En dat veroorzaakt depressie en angst en de situatie wordt dan erger.” (V., vrijwilligster buddywerking en sociaal ondernemster)

“Ze zijn alleen hé. Ze zijn geïsoleerd en dat zie ik hier wel, wij hebben echt wel veel vrouwen die vrij geïsoleerd leven.” (M., coördinator vrouwenwerking ACM)

Deacon en Sullivan (2009) merken dit op. 50% van de bevroegde vrouwen in hun onderzoek geeft aan soms eenzaam te zijn. Daarenboven is eenzaamheid door gebrek aan een sociaal netwerk extra nefast omdat het hen ook verhindert hulp in te schakelen tijdens het integratieproces. Het sociaal netwerk verbreden en vrouwen uit hun isolement krijgen, is dan ook een cruciaal element in het verbeteren van het mentaal welzijn van vrouwelijke vluchtelingen. Het is tevens ook een strategie die Keygnaert et. al. (2012) aanbeveelt ter preventie van geweld bij vrouwelijke vluchtelingen.

4.1.6.2 Sociale controle

In tegenstelling tot bovenstaande resultaten kan het sociaal netwerk ook verstikkend zijn. De netwerken die migranten (en dus ook vluchtelingen) opbouwen bestaan vaak uit mensen vanuit hun eigen gemeenschap (Haug, 2008; Schrooten et. al., 2015). Wanneer vrouwen daarin een minderwaardige positie toegedeeld krijgen of zich moeten houden aan discriminerende normen en regels, is dat logischerwijs dus hier in het sociale netwerk ook het geval. E. vertelt over hoe haar positionering als vrouw veel reactie uitlokte van de gemeenschap:

“Then what happened, the worst, is I always hear bad words from other community, not from my family or my ex, it’s from other men around, like ‘shhh shut up and be respectful and respect yourself and shut up it’s not your business. [...] So I heard that a lot ‘shut up, it’s not your business’ and that’s really... I just write another article about it, haha, but I see how that effects other women over years, some of them they stop do it, they stop living.” (E., psychologe Solentra)

H. vertelt hoe in groeps culturen het belang van de groep en eer altijd primeren. Dat zie je ook terugkomen wanneer I. (coördinator IVCA) spreekt over hoe sociale controle een moeilijk punt is bij hen:

“we hadden hier ook weer een situatie waarvan we een ernstige IFG situatie vermoeden. Maar die vrouw is ook zodanig in paniek en bang, omdat die familie van haar echtgenoot heel groot is en die zitten overal. Hier in IVCA lopen er meerdere vrouwen rond die ook lid zijn van die familie dus die voelt zich zelfs hier niet op haar gemak.” (I., coördinator IVCA)

4.1.7 Zorg voor kinderen

Hiermee hangt samen dat veel vrouwelijke vluchtelingen zeer traditionele genderpatronen en -rollen hebben. **De zorg voor kinderen** komt op hun schouders terecht (Carling, 2005; Freedman, 2016). Dit is voor vrouwen zowel voor, tijdens als na de vlucht een extra bezorgdheid die hen veel stress bezorgt. In verschillende interviews vermelden de respondenten expliciet de ongerustheid die moeders hebben over hun kinderen. Enkele quotes daarover worden op andere plaatsen in deze resultaten weergegeven.

“Also they feel like they are questioned over this responsibility, they’re questioned by god, by community, so they feel like if their kids did not do well or behave at school, everyone will judge the mom. [...] So women feel too much pressure.” (E., psychologe Solentra)

“dus bij de meeste vrouwen is het echt vooral, een grote zorg is altijd de kinderen [...] In de cultuur van het Midden-Oosten gaan de vrouwen het meeste of het grootste stuk van opvoeding doen.” (M², stafmedewerker Mindspring)

In de literatuur over digital storytelling met vrouwelijke vluchtelingen valt het belang van kinderen ook op. Kinderen bleken er een rode lijn doorheen hun verhalen (Lenette et. al., 2013). In alle andere geraadpleegde literatuur wordt echter zeer weinig nadruk op kinderen gelegd.

M² vertelt dat ze op deze zorgen inspelen tijdens de sessie ouderkracht van Mindspring:

“want ze zitten vaak in de knoop met opvoeding, want je komt hier en je hebt kinderen die nog jong zijn, soms zijn ze bang dat ze té Belg gaan worden bijvoorbeeld.” (M², stafmedewerker Mindspring)

4.1.8 Acculturatie

Een aantal van de geïnterviewden spreekt over een cultuurshock. Dit past binnen **acculturatie**, een van de drie zaken waar H. veel belang aan hecht. Er kan hier een duidelijke lijn getrokken worden met Barry's (1997) *acculturative stress*.

“Ze hebben heel veel tijd nodig. Ze hebben wel tijd nodig om alles te verwerken en alles te verstaan. Ook hier zitten ze lang in een cultuurshock. We moeten daar niet blind voor zijn. Dat bestaat, dat is 180° verschil tussen daar en hier. Iedereen spreekt over dat is niet verschillend, maar de waarheid is dat er wel een groot verschil is.” (A., social tolk)

“with how the system is working, which is not flexible and how the language is and all that stuff that adds anxiety to them.” (E., psychologe Solentra)

“So yeah the needs for women are quite different about acculturation [...]. To grow her emotion, her perception of life and understanding this sense of self, a soft sense of autonomy, a sense of identity, creating an identity, there is no identity for women. She's either daughter of that man or women of that man.” (E., psychologe Solentra)

Acculturatie gaat ook over oriëntatie in de nieuwe samenleving. **Taal** is daarbij een belangrijke factor. Volgens Beiser (2006) komt de beheersing van de nieuwe taal mentaal welzijn ten goede. Deacon en Sullivan (2009) schoven taalbeheersing naar voren als meest voorkomende zorg van vrouwelijke vluchtelingen. Ook andere onderzoekers tonen het belang van taal aan inzake mentaal welzijn (Breton, 2000; Nash, et. al., 2006; Valtonen, 2008; Maryn, 2014). Verschillende respondenten geven aan dat vrouwen dikwijls meer moeite hebben om de nieuwe taal te leren.

“Wij hebben hier natuurlijk ook een grote groep vrouwen die laaggeschoold zijn of ongeschoold zijn. Dit is ook gegenderd, want zij krijgen minder kansen, minder onderwijs. Dat wordt minder belangrijk gevonden voor hen. Daardoor hebben ze problemen met het leren leren, dus is Nederlands leren als ze

die kans al krijgen hier moeilijk. Tegenwoordig is dat al verplicht in een inburgeringsprogramma. Maar het is moeilijk, het gaat traag, die stagneren daarin. Dat zijn allemaal extra bronnen van stress, omdat je op die manier dus niet meekunt in dat tempo van integreren en activeren. Ze voelen die druk wel heel hard. Daardoor krijgen ze het gevoel niks alleen te kunnen doen en van iedereen afhankelijk te zijn.” (I., coördinator IVCA)

Het lage mentale welzijn van (vrouwelijke) vluchtelingen door de stress en onzekerheid of door trauma's leidt onder andere dikwijls tot **slaapproblemen**. Hierdoor wordt hun functioneren heel erg verstoord. Het belemmert hun dagritme en **structuur**:

“ja, bij een aantal heeft dit zeer zeker een invloed. Die lukken er echt niet goed in om bijvoorbeeld, op tijd komen. Soms wordt dat dan wat cultureel vertaald, maar je moet toch goed zien of dat daar dan wel mee te maken heeft. Soms lukken ze er ook echt niet in om met de tijd bezig te zijn. Ja wat is dat hé? Het is altijd goed om te kijken hoe het in hun thuisland was, maar vaak is dat ook omdat het zo zwaar is allemaal. En omdat ze slecht slapen en dan uiteindelijk 's morgens wel in slaap vallen en daardoor eigenlijk niet echt bezig zijn met de tijd.” (H., psychotherapeute Solentra)

“Van stress kan je eigenlijk niet slapen, dat komt heel vaak terug. Mensen die niet kunnen slapen of teveel slapen. Ze zeggen vaak ‘ik slaap tot twee uur in de middag’. En wij geven.. allez wij leggen dan uit, dat is heel normaal, dat komt door bijvoorbeeld stress of depressie bijvoorbeeld.” (M², stafmedewerker Solentra)

Er zijn dus verschillende elementen die het mentale welzijn van vrouwelijke vluchtelingen beïnvloeden. Diegene die in de geraadpleegde literatuur en de interviews duidelijk naar voren kwamen, werden hierboven besproken. Als vrouwelijke vluchtelingen de weg vinden naar hulpverlening, of in aanraking komen met sociaal werkers, ligt daar een grote opportuniteit om met dit mentaal welzijn aan de slag te gaan. Het volgende deel van de resultaten focust op dat verhaal.

4.2 ADEQUAAT SOCIAAL WERK?

De respondenten werden in de interviews gevraagd of het huidige sociaal werkveld volgens hen een adequaat antwoord biedt om het mentaal welzijn van vrouwelijke vluchtelingen te verbeteren. Ze spraken over hoe dat juist in z'n werk gaat, op welke manier ze deze vrouwen ondersteunen maar vooral wat belangrijke aandachtspunten zijn. De bevindingen zijn op te delen in aandachtspunten die gericht zijn op het dagelijks functioneren en oriënteren in de samenleving van (vrouwelijke) vluchtelingen enerzijds. Anderzijds kwamen ook aandachtspunten naar voren die gericht zijn op kwalitatieve en effectieve hulpverlening binnen de sociaal werkpraktijk. Tot slot worden een aantal *good practices* besproken die aangehaald werden tijdens de interviews. De resultaten worden hieronder verder op deze manier gestructureerd. Een eerste algemene belangrijke bevinding uit de data is het gebrek aan mentale ondersteuning van vluchtelingen in het algemeen.

Nee, nee nee. Mensen komen bij ons terecht. Wij zijn eigenlijk zelfs geen welzijnsorganisatie, dat is eigenlijk niet de kern van wat wij doen [...] maar mensen vinden geen hulp op andere plaatsen dus komen ze wel bij ons terecht met die vragen [over mentale ondersteuning]. (L., gendermedewerker In-Gent)

Toch benadrukken de respondenten het enorme belang van het sociaal werk in de opvang en begeleiding van vrouwelijke vluchtelingen.

“Dan denk ik op de eerste plaats dat ze [sociaal werkers] zich moeten realiseren hoe belangrijk dat ze zijn. En dat ze eigenlijk best veel kunnen doen. [...] Ik denk, moest dat wegvallen, dan zou het niet lukken, gewoon niet lukken. Ik wil ze eigenlijk een hart onder de riem steken en heel hard zeggen ‘wat dat jullie doen is fantastisch’ of ‘wat dat jullie kunnen doen is fantastisch’.” (H., psychotherapeute Solentra)

4.2.1 Oriëntatie in de samenleving

Een aantal zaken die naar voren kwamen tijdens de interviews kunnen samengevat worden onder de noemer oriëntatie in de samenleving. Daarin spelen verschillende elementen een rol. Het zijn zaken waar volgens de respondenten meer aandacht aan moet worden besteed, wil men de mentale ondersteuning van vrouwelijke vluchtelingen verbeteren.

Vooreerst gaat het over **informatie**. Desinformatie lijdt tot stress en onzekerheid.

“And you need to be good or very very well informed as a newcomers to know where to go” (E., psychologe Solentra)

“For example in many other educational system the school doesn’t call behind the parents unless there is a problem. Here always they call for them so the parents they panic.” (A., sociaal tolk)

Het gaat ook over informatie over rechten en vrijheden als vrouw. E. vertelt dat ze haar cliënten nog vaak moet uitleggen welke rechten ze hier hebben en dat ze hier op een gelijke behandeling kunnen rekenen. E. voelt echt aan dat haar cliënten niet genoeg geïnformeerd zijn en dat die desinformatie vaak tot angst lijdt. Dit is een verantwoordelijkheid die sociaal werkers kunnen opnemen.

“So I always work with them on the idea that... reminding them that ‘you are safe here’ and start to help them to know the laws, how they are protected as a women, ‘no one can touch you, no one can take your babies from you, no one can do this, even if you have a divorce problem, you should know your rights, here you are treated equal to any human being.’. So this has taken a lot of my effort as psychologist.” (E., psychologe Solentra)

De angst en onzekerheid die bij deze desinformatie kijken komt, vormt een barrière op vlak van mentaal welzijn volgens E. Veel van haar cliënten hebben minder vertrouwen in haar collega's van Belgische origine.

Ze linken hen aan de overheid en daarvoor zijn ze dikwijls bang. Het gaat er dus over om zowel informatie te verschaffen, maar ook om een basishouding (komt later nog aan bod) aan te nemen die vertrouwen creëert.

“They came and tell ‘Please don’t talk to anyone we have problem because otherwise they will take our kids from us’. They are scared to open up about their mental health issues because this is one of the challenges uh.. they sometimes they fear speaking to Belgian college from me because they fear ‘Evana I’m scared’. I said ‘Why are you scared? She is so good, she is so confidential? We have a law of confidentiality’. They say ‘What if she report it that we are having problems and the take the kids’.” (E., psychologe Solentra)

Taal bleek een grote zorg voor vrouwelijke vluchtelingen die hun mentaal welzijn beïnvloedt. Het heeft zo'n grote implicaties op het dagelijkse leven dat het echt allesomvattend is. Deacon en Sullivan (2009) geven het voorbeeld van een vrouw die vertelt dat ze in winkels de verpakkingen niet kan lezen, waardoor ze niet kan koken zoals ze zou willen. In de organisatie van I. werken ze dan ook wel veel rond taal, maar niet enkel in de vorm van lessen. Die vorm van onderwijs is voor sommige vrouwen een veel te hoge drempel. Sommige vrouwen zijn ongeletterd, omdat ze daartoe vaak niet de kans kregen door genderongelijkheid of door oorlog. Het leren van de taal is voor vrouwelijke vluchtelingen een hulpmiddel dat hun mentaal welzijn kan verbeteren, maar het zou geen breekpunt mogen zijn, vindt de vrouwenraad (2014). Dit laatste idee werd ook bevestigd door I. Ze vertelt dat vrouwen dikwijls een bepaald niveau Nederlands moeten halen vooraleer ze vrijwilligerswerk mogen doen en is het daar niet mee eens.

“Daar kan ik dan ook echt niet bij hoor. Welzijn is gewoon ook heel breed hé. Het heeft heel veel te maken met verbinding en participeren, ter preventie, maar ook soms als middel.” (I., coördinator IVCA)

Thapa en Hauff (2005) duiden contact met de autochtone bevolking aan als een element dat het mentaal welzijn van vrouwelijke vluchtelingen bevordert. Laat dat nu net ook het gebruik van de Nederlandse taal stimuleren. Bovenstaand idee dat eerst een bepaald niveau Nederlands gekend moet zijn, lijkt dus niet productief te zijn. De verbinding en participatie die tijdens werk/vrijwilligerservaring ontstaat komt zowel taal als mentaal welzijn ten goede. Wanneer de taal erop vooruitgaat zal, dit het mentaal welzijn een extra boost geven (Deacon en Sullivan, 2009). Deze elementen werken dus op elkaar in en zijn daarom een punt waarop ingezet moet worden door sociaal werkers.

A. die sociaal tolk is, wijst erop dat de eigen taal in de ondersteuning van mensen zeker ook heel cruciaal is. Het zorgt voor vertrouwen. Ook M² vindt de ondersteuning in eigen taal een van de belangrijkste troeven in de Mindspringsessies:

“Ik denk dat de taal een sleutelmiddel is om die mensen te ondersteunen. Want taal maakt een heel snelle vertrouwensbrug tussen die mensen. Als je de taal kent en jij kan alles vertellen en vertalen, dan kan je sneller hun vertrouwen winnen.” (A., sociaal tolk)

“Ze krijgen de kans om te vertellen wat ze willen, om hun hart op te luchten in hun eigen taal, hun moedertaal. Dat is eigenlijk een van de grootste troeven.” (M², stafmedewerker Mindspring)

De geraadpleegde literatuur sprak nooit over het belang van **structuur** in het leven van (vrouwelijke) vluchtelingen. Tijdens de interviews kwam dit echter wel meermaals ter sprake in de gesprekken. Impliciet onderliggende oorzaken van gebrek aan structuur (zoals slaapproblemen) komen wel terug in de literatuur (Keygnaert et. al., 2012).

“De mensen hebben geen structuur in hun leven [...]. Maak een structuur, via routine, via elke dag hetzelfde te zijn wordt de persoon... jij gaat discipline wakker maken, je gaat zijn zelfvertrouwen terug opbouwen, hij moet structuur in zijn leven hebben, dat is heel belangrijk”(A., sociaal tolk)

“It’s a basic step. But I’m doing now what we call in our work stabilization. We want her to have control of her daily routine . And not always all over the place, with no purpose, smoking all time etc.” (E., psychologe Solentra)

“Vooral vluchtelingen hebben totaal geen structuur hé, echt nul structuur. Want ze komen naar hier en het enige waar ze zich zorgen over maken van ja ik moet hier snel snel alles in orde krijgen.” (M², stafmedewerker Mindspring)

Structuur creëer je ook door een goede dagindeling en productiviteit. Sociaal werkers kunnen daarop inzetten.

“So I start with the concrete steps but she needs someone to know how to reach what she wants. And people want to work. And this is really the basic needs and demands for mental health, especially for women who has no previous sense of self. They want to feel the worth. How to make people feel the worth, productive, acknowledged, ... You need assistants that respond with that. Empower women, to find themselves, to finds jobs, to feel productive.” (E., psychologe Solentra)

“Soms denk je ‘oh die heeft zo veel aan haar hoofd dat gaat nu niet die kunnen we echt geen vrijwilligerswerk laten doen’, maar laat die dat alsjeblieft wel doen, want dan zit die in een structuur en tegelijkertijd werk je aan... want anders zit die de hele dag thuis met al die stemmen in haar hoofd he.” (I., coördinator IVCA)

Zowel in (inter)nationale lectuur (Beiser, 2006; Ager en Strang, 2008; Keygnaert et. al. 2012; Deacon en Sullivan, 2009) als in de interviews wordt heel vaak de nadruk gelegd op het belang van een **sociaal netwerk**.

“Dat is ook de manier waarop wij hier werken. Het gaat om gemeenschapsvorming, het gaat om netwerk. Mensen zijn sociale wezens en vinden steun bij anderen. Een mens heeft dat nodig. [...] We

zijn een vindplaats. Het gaat hier om veiligheid, geborgenheid, verbinding, we zijn gemeenschapsvormend, wij bouwen die netwerken uit, zetten vrouwen op die manier terug in hun kracht en als we merken dat dat niet genoeg is dan gaan we daarmee aan de slag, maar wij zitten vaak vast op die doorverwijzing.” (I., coördinator IVCA)

Zoals ook in 4.1.6.2 besproken is moet de sociaal werker echter wel alert blijven voor **sociale controle** als keerzijde.

“Wij hebben dat hier in IVCA toen erg bewaakt. Dat er geen sociale controle is of teveel sociale druk is. Dat je toch op een of andere manier je sociale vrijheid hebt, wat je ook aandoet ofzo want soms kan dat in een centrum ook wel een bepaalde druk geven.” (G., projectmedewerker Vrouwenraad)

Tot slot benadrukken sommige respondenten dat er aandacht moet zijn voor het verschil in **integratietempo**. Dit kan ontstaan doordat iemand uit het gezin eerder gevlucht is, maar dat hoeft geen voorwaarde te zijn. Kinderen bijvoorbeeld, die schoollopen, pikken het Nederlands snel op. G. vertelt hoe dat een grote invloed heeft op het gezin.

“Ondertussen gaan die kinderen naar school. Die kinderen leren ook Nederlands. Veel vlugger dikwijls dan de ouders Nederlands leren [...] als de medewerker wil communiceren met die ouders, dan gaat dat via die kinderen soms. Dus die kinderen krijgen een rol vertaler, ten opzichte van een vader die eigenlijk gezinshoofd is. Die verhoudingen die zijn helemaal mis” (M², stafmedewerker Mindspring)

“Maar eens dat die kinderen een beetje de taal meer begrijpen, de cultuur meer kennen, gaan zij een beetje de rol van de ouder gaan nemen. Soms veel kinderen gaan ook tolken voor hun ouders. Wat ik ook niet oké vind, persoonlijk, omdat sommige dingen heel gevoelig zijn en soms gaan ze dingen verzwijgen om het voordeel te krijgen, maar dus die rol gaat omwisselen. De kinderen gaan meer de rol van de ouder opnemen. Ik heb dat zelf persoonlijk meegemaakt.” (M², stafmedewerker Mindspring)

4.2.2 Adequate sociaal werkpraktijk

Voorgaand stuk van de resultaten ging over oriëntatie in de samenleving als strategie binnen de sociaal werkpraktijk. Een tweede luik van dit deel van de resultaten focust zich meer op het sociaal werkveld en de sociaal werker zelf. Waar bevinden zich de problemen die het mentaal welzijn van vrouwelijke vluchtelingen beïnvloeden? Op welke manier kan daaraan gewerkt worden? Het viel op dat twee respondenten vinden dat ze als sociaal werker vrouwelijke vluchtelingen moeten benaderen vanuit een mensenrechtenperspectief.

“Dat heeft ook te maken met de mensenrechtenbenadering, proactief de rechten naar de mensen brengen maar ook de informatie daarover, zodat ze van die rechten gebruik kunnen maken.” (I., coördinator IVCA)

“Ik bekijk de zaken vanuit een mensenrechtenperspectief. Mentaal welzijn in uw nieuwe omgeving zou een mensenrecht moeten zijn.” (L., gendermedewerker In-Gent)

4.2.2.1 Basishouding sociaal werker

Een aantal respondenten hebben negatieve ervaringen met (andere) sociaal werkers waarmee ze in contact komen. Ze benadrukken wel dat ze soms ook positieve ervaringen hebben. Ze beschrijven hoe de algemene houding van sociaal werker soms te wensen overlaat. Het hangt dikwijls af van persoon tot persoon of de basishouding goed zit en dat zou eigenlijk niet mogen.

“Daar zijn ze zo koel, zo afstandelijk. Een muur die tussen de cliënt en de assistenten staat.” (M., coördinator ACM)

“Die leggen alleen maar druk op en druk en nog eens druk. Die zijn totaal onvriendelijk. Allez de paar die we kennen. Er zijn er natuurlijk nog goeie bij hé.” (M., coördinator vrouwenwerking ACM)

“Het gaat ook heel hard uit van de houding eerst van de medewerkers in de asielcentra. Er zijn er heel goede bij, maar er zijn er ook bij die een totaal verkeerde houding hebben. En zo is het in elke stap van onze maatschappij. Ook de sociaal assistenten in de OCMW's, de LOI's (lokaal opvang initiatief). D'er zijn er ook fantastische bij, maar je hebt er ook bij die echt niet open genoeg staan of eigenlijk kennis missen.” (G., projectmedewerker Vrouwenraad)

Het gebrek aan kennis waarover G. spreekt, geldt voor verschillende domeinen. Zo vinden de respondenten sociaal werkers over het algemeen niet **cultuursensitief** genoeg zijn. Betere opleiding daarover, is de meest logische oplossing:

“They require a lot of training about the signs about how the migration change the dynamic of a family.” (E., psychologe Solentra)

“Dus die sociaal assistenten moeten gewoon, ik denk gewoon een soort cursus cultuursensitief werken met vluchtelingen volgen. Om bijvoorbeeld te weten waarom sommige dingen gebeuren of om te weten waarom ze bepaalde antwoorden krijgen op dingen. Ze geraken soms gefrustreerd en beseffen niet waarom dat het zo zit. En daarvoor heb je wel heel veel natuurlijk cursussen nodig.” (M², stafmedewerker Mindspring)

M² geeft een belangrijk voorbeeld. Ze vertelt dat er dikwijls een **taboe** hangt rond psychische hulp bij mensen van het Midden-Oosten. Mensen schamen zich als ze moeten vertellen dat ze psychische hulp krijgen. Ook G. en V. bevestigen dat:

“G: En ook in veel landen in Afrika, misschien ook in het Midden-Oosten, wordt niet gepraat over psychologische hulp. Er mag dikwijls niet over gepraat worden.

V: Of ze zeggen oh ik ben geen mentale persoon hé. Ze denken dat als je naar een psycholoog gaat dat je gek bent. [...] Sommige mannen zeggen ah ja ik heb geen psycholoog nodig ik ben geen gek

persoon. Dus ik denk dat dat echt cultuurverbonden is.” (G., projectmedewerker Vrouwenraad; V., vrijwilliger buddywerking en sociaal ondernemster)

Een tweede belangrijk aspect dat de respondenten benadrukken is **gendersensitiviteit**. Het gaat erover de wereld te bekijken vanuit een genderperspectief en jezelf steeds af te vragen op welke manier gender een rol speelt in het verhaal. Een aantal respondenten breken een lans voor groepswerk dat genderspecifiek is. Voor sommige vrouwen is het een voorwaarde om zich open te stellen. Thapa en Hauf (2005) concluderen ook dat mannen en vrouwen over het algemeen verschillende noden hebben en dat dus ook de hulpverlening gedifferentieerd moet worden.

“Maar dus inderdaad sociaal werkers, hulpverleners, begeleiders van groepen die moeten dat meer in de vingers, meer gendersensitief, meer gendergevoelig zijn.” (I. coördinator IVCA)

“It’s all mechanisms and effecting each other so as you work with the women, you should work with men as well. Because also the migration is not easy, acculturation with a new culture is not easy for both of them. And that’s why the conflict is more here because it’s challenge for both so we need to work on both. The needs for the men is different from the needs for women.” (E., psychologe Solentra)

“Vrouwen die echt omwille van gegenderde praktijken naar hier zijn gekomen, of die echt gender gerelateerd geweld [...] meemaken/meemaakten, kunnen daar gewoon makkelijker en opener over spreken en sneller erkenning vinden bij mekaar. Maar natuurlijk, in groepswerk is dat heel belangrijk omdat je vertrouwen en verbinding hebt en dat ga je gewoon sterker krijgen als je met een groep van alleen vrouwen bent. Dan ga je die onderwerpen gewoon makkelijker aan bod kunnen brengen.” (I., coördinator IVCA)

“Dat is iets heel belangrijk die groepswerkingen, lotgenoten, dat je voelt van je bent niet alleen.” (G. projectmedewerker Vrouwenraad)

“But uh that [groepswerk met vrouwen] will help them to recognise their pain, their emotion that ‘ah I’m not alone feeling scared of the new language, I’m not alone scared of uh going to get my things alone, my shopping alone, it’s very stressful here for example, I used to have a car, but here now I need to use a bike through the rain, and I feel miserable here’.” (E. psychologe Solentra)

Het komt er eigenlijk op neer aandacht te hebben voor diversiteit in ervaringen (Deacon en Sullivan, 2009). Respondenten brengen dat voornamelijk aan wanneer ze spreken over de verschillende situaties van vrouwen:

“En we moeten ook verschil maken tussen vluchtelingen: die komt van oorlogsgebied of ze wil aanvraag doen door politieke omstandigheden of zij heeft andere opinie in haar land of door seksuele mishandeling bijvoorbeeld in haar land dus die zijn verschillende categorieën. Plus verschillende leeftijden. Een vrouw komt met haar familie, of dat zijn niet-begeleide minderjarigen, of zij is gescheiden bijvoorbeeld en zij komt met haar kinderen of alleen. Dus elke situatie moeten wij of elke categorie moeten wij apart behandelen. En aparte middelen vinden. Jij kan nooit een gelijk of één met

allemaal één lijn maken voor jullie met zo'n systeem dat geldt voor iedereen dat gaat niet. Elke categorie heeft andere behoeften, andere soort ondersteuning nodig.”(A., sociaal tolk)

“So when you want to do a group therapy, you need to define what's the.. they are women yes, but sometimes women with a husband, or single moms, girls coming alone, so it's different valuables between this and this and this are quite different.” (E., psychologe Solentra)

“Ge hebt iemand die het land is uit gevluht hé, die zijn land is ontvlucht om het feit dat hij of zij holebi is bijvoorbeeld. Als ik daarover praat met mijn collega's die individuele begeleiding doen zeggen zij van: 'oké voor ons, wij zijn tolerant en dat maakt niet uit' maar ik zeg: 'het maakt wél uit, je moet daarover nadenken'. Want zo iemand zal misschien met specifieke vragen zitten en jij bent een eerste vertrouwenspersoon of contactpersoon die juist die doorverwijzing zou kunnen doen. Dus ik vind die gendersensitieve blik wel belangrijk.” (L., gendermedewerker In-Gent)

Hoewel slechts twee van de respondenten de term intersectionaliteit in de mond neemt, heeft de theorie wel elementen in zich waarnaar ook andere respondenten verwijzen. **Intersectionaliteit** benadrukt dat er verschillende assen van identiteitsverlening zijn die elkaar steeds wederzijds en tegelijkertijd beïnvloeden. De respondenten benoemen deze verschillende identiteiten. Deze assen zijn echter niet neutraal. Vrouwelijke vluchtelingen zijn kwetsbaar omdat ze vrouwen zijn, vluchteling zijn, dikwijls gekleurd zijn enzovoort (Crenshaw, 1989; Saharso, 2001;). Deze complexe meervoudige assen waarop zij gediscrimineerd worden, maken hen kwetsbaar en dat verklaart waarom er in de hulpverlening aandacht moet zijn voor hen. Het is die kwetsbaarheid waarnaar de respondenten soms lijken te verwijzen. Het is dus ook die complexe realiteit van vrouwelijke vluchtelingen die je als sociaal werker met een intersectionele bril moet proberen te benaderen waarbij geen enkele as van betekenisverlening losstaat van de andere.

4.2.2.2 Rolmodellen en brugfiguren

In de gesprekken die plaatsvonden haalden de respondenten dikwijls het belang aan van **rolmodellen en brugfiguren**. In de geraadpleegde literatuur over mentaal welzijn van vrouwelijke vluchtelingen komt dat niet ter sprake. Een rolmodel is iemand waarin de vrouwelijke vluchtelingen zich herkennen en/of iemand die een gelijkaardige situatie heeft meegemaakt. Het rolmodel kan veel meer details en fijnere nuances opmerken. Het zorgt anderzijds ook voor herkenning en perspectief. Brugfiguren vormen een spreekwoordelijke brug tussen de doelgroep enerzijds en het sociaal werkveld anderzijds.

“Ja dat moeten ook mensen zijn die het zelf een stuk meegemaakt hebben om in zo'n gemeenschap te zitten en daardoor zich ook heel makkelijk kunnen verbinden. Die hebben de non-verbale en verbale communicatie en kunnen dat dan ook weer vertalen naar ons als hulpverleners die die wereld gewoon veel minder goed kennen. Het is heel belangrijk om die goed te omkaderen om veel intervisie te hebben met die brugfiguren en dat zij zelf dusdanig ver staan in hun eigen proces dat ze niet alles dat ze tegenkomen terug op zichzelf gaan betrekken.” (I., coördinator IVCA)

“Geef mensen die op dat kruispunt staan [brugfiguren] en die die multiproblematiek kennen, begrijpen en kunnen duiden, geef hen werk daarin. Veel van de vrouwen uit ons netwerk die worden echt gerekruteerd voor van alles en nog wat als sleutelfiguur en als brugfiguur en als

ervaringsdeskundige en die moeten dat allemaal in het beste geval doen voor een vrijwilligersvergoeding.” (L., gendermedewerker In-Gent)

M² vertelt hoe ze zelf in de Mindspringsessie de jongerengroep begeleidt, omdat ze daar als rolmodel fungeert. Ze vertelt dat het de jongeren moed geeft om door te zetten. Daarnaast zeggen de respondenten dat het belangrijk is dat (vrouwelijke) vluchtelingen anderen ontmoeten die met gelijkaardige problemen in aanraking komen. M. vertelt hoe nieuwe vrouwen in hun organisatie echt aangemoedigd worden door vrouwen die al langer bij hen komen. Zij herkennen zich in de nieuwe vrouwen en andersom biedt het de nieuwe vrouwen een perspectief.

“Dat zijn dan de ervaringsdeskundigen van de vrouwenwerking. Die zijn hier al heel lang en als er nieuwe vrouwen binnen komen, soms zitten die dan zo stil in een hoekje en die sterke vrouwen die prikkelen. Ik zie nog zo een vrouw binnenkomen, heel erg bedeesd en dan komt er direct iemand uit de keuken: ‘oh ik was ook zo, kijk ik was ook zo, vijf jaar geleden zat ik ook zo in mijn sjaal gedoken en ik durf niet kijken, ik durf niet praten, en kijk nu’. Dus ze worden direct geconfronteerd met hoe het kan veranderen en meestal verandert dat ook wel.” (M. coördinator vrouwenwerking ACM)

4.2.2.3 Structurele barrières

Er zijn ook op meso- en macroniveau zaken die het mentaal welzijn van vrouwelijke vluchtelingen belemmeren. De invloed van het beleid op organisatieniveau of politiek niveau staat soms in de weg om kwalitatieve hulp te kunnen bieden. Ook organisaties die *cavalier seul* spelen en elkaar beconcurreren vormen een barrière voor beter hulpverlening.

4.2.2.3.1 Invloed van het beleid

Politiek heeft een invloed op de manier waarop in de samenleving omgegaan wordt met vluchtelingen. Een verrechtsing van het politieke speelveld is aan de gang in Europa (Schrooten et. al., 2015; Meuleman, 2016). Deze invloed van het beleid merken ook de respondenten op.

“I think these things should always stay in mind. The general atmosphere, the political atmosphere, the economic atmosphere... all play role about the welcoming policy and how that reflects on the wellbeing and mental wellbeing for a refugee.” (E., psychologe Solentra)

“Het is verharding, heel erge verharding in de maatschappij.” (M., coördinator vrouwenwerking ACM)

Het gaat ook over het beleid dat organisaties uitstralen. I. vertelt hoe ze de laatste jaren meer en meer druk voelt op hun organisatie om resultaatgericht te werken. Meten is weten. Al lijken sommige cijfers belangrijker dan andere:

Het gaat vooral over activeringsbeleid . Dat voelen wij hier heel erg. Daar waar IVCA vroeger gewoon een gezellige ontmoetingsplaats was waar alle vrouwen gewoon zichzelf konden zijn en daardoor het effect had van ‘ik voel me hier goed, ik word hier graag gezien, ik kan hier mijn ding doen, ik kan mijn talent ontdekken en ik groei’. Heel simpel, dat is er helemaal af. Nu op zich het mag ook wel gericht en resultaatgericht, daar ben ik absoluut een voorstander van he, meer methodische werken. Gewoon je impact meer kunnen meten. Maar het is doorgeslagen naar... Het zijn nummers geworden. Het is echt van: ‘zoveel komen er binnen, binnen zes jaren moeten die er uit, aan het werk aan het studeren’. En ‘het interesseert ons dan niet of ze daarnaast dingen hebben geleerd als ik durf naar het ouder contact te gaan, ik durf zelf naar de dokter, ik kan een email lezen.’” (I. coördinator IVCA)

“Je ziet nu na jaren van verrechtsing van beleid en druk op activering dat welzijn eigenlijk ver naar achter is geschoven.” (I., coördinator IVCA)

“Met dat mentale hebben ze al iets meer gedaan door daar laat ons zeggen een psychologische dienst te zetten, maar het moet in hun systeem zitten, in hun beheer, in hun visie. Niet zo van we doen er een dingetje bij, maar het zit niet in hun beleid. Mentale hulpverlening moet in evenwicht zijn met het materiële, de mentale hulp is even belangrijk dan de materiële hulp. (G., projectmedewerker vrouwenraad)

4.2.2.3.2 Samenwerking tussen organisaties

Een aantal van de respondenten vermeldt dat de samenwerking tussen verschillende organisaties ondermaats is. Meer samenwerking zou het welzijn van vrouwen ten goede zou komen. Wanneer gevraagd wordt naar het bestuur van organisaties komt hier en daar toch een eerder negatieve reactie. Dit is een thema waarover in de literatuur niets terug te vinden is. Het is immers zeer contextafhankelijk. Een structureel gebrek aan samenwerking en uitwisseling, maakt het sociaal werkveld te versnipperd waardoor waardevolle informatie en methodieken verloren gaan.

“There are gaps. There is not enough communication between CLB and this organisation and that one” (E., psychologe Solentra)

“So the social services and initiatives here are not enough because they don’t uh.. they don’t communicate with each other. So the family if they have an issue or the women if she has an issue. One topic with this organisation, one topic with that organisation” (E., psychologe Solentra)

“Ja daar [hoofd van CAW] wordt alleen maar als managers gedacht hé [...] er is nooit geen geld voor iets belangrijks...” (M, coördinator vrouwenwerking ACM)

In tegenstelling daarvan, vindt I., moeten we evolueren richting **holistische zorg** waarbij vluchtelingen(gezinnen) bij aankomst opgevolgd worden, zodat problemen in de kiem gesmoord kunnen worden of op z'n minst in een breder kader aangepakt worden. Die initiatieven bestaan, er wordt alleen nog veel te weinig op ingezet.

“Dat zijn gezinsbegeleiders die een nieuw gezin in de stad eigenlijk gewoon vanaf dag één gaan begeleiden, niet omdat daar een probleem is, maar gewoon omdat die nieuw zijn. En dan is dat een positieve insteek van ‘oh wij komen jullie hier helpen’. De hulpverlener leert die hele familie kennen, hoe het met de kindjes is, die bouwt vertrouwen op met verschillende gezinsleden, die gaan op die manier dus ook preventief werken.” (I., coördinator IVCA)

I. haalt daar een argument aan dat ook Breton (2000) bepleit. Als sociaal werker moet je onderdrukkende paradigma's herkennen en jezelf bewust zijn van de structurele barrières in de samenleving. Het zijn deze structurele barrières die weggewerkt moeten worden. Als sociaal werker moet je daarin je rol opnemen, het is een onderdeel van je job, vindt I.:

“ik vind dat dat een taak is van iedereen in het sociaal werk. Iedereen die werkt met deze doelgroep, ik bedoel wij moeten politiseren he! In het sociaal werk dat is een van de vijf kerntaken denk ik. Op de sociaal werk conferentie, die krachtlijnen daar is het politiserend werken er één van. Nu hoe doen wij dat? Deze week is er al een kabinetsoverleg bijvoorbeeld en daar gaan wij heel hard inzetten.” (I., coördinator IVCA)

4.2.3 Good practices/methodieken

De resultaten uit dit onderzoek die zojuist besproken zijn, leiden soms naar goede voorbeelden vanuit de sociaal werkpraktijk. De interviewvragen zelfs polsten ook naar goede methodieken die de respondenten zelf gebruiken of kennen. Drie zaken die daaruit naar voren kwamen, zijn het vermelden waard. Ze worden gepresenteerd van meer naar minder specifiek.

4.2.3.1.1 Mindspring

In de literatuur kwam Mindspring naar voor als een methodiek die zich specifiek focust op mentaal welzijn. In België bestaat Mindspring al. Via M², A. en I. kregen we een beter inzicht in deze methodiek. M² werkt er als stafmedewerker, A. en I. volgden de opleiding en A. leidde ook al Mindspring sessies. Uit de gesprekken bleek dat ze deze methodiek zeer waarderen. Het valt ook op dat Mindspring inzet op zaken die eerder in deze resultaten belangrijke factoren bleken op vlak van mentaal welzijn van vrouwelijke vluchtelingen.

“grootste troef is dat het in hun eigen taal is, hun moedertaal.” (M², stafmedewerker Mindspring)

“De trainer is iemand die zelf vluchteling is geweest bijvoorbeeld of iemand die hetzelfde heeft meegemaakt als de deelnemers. Maar ondertussen wel al een stabiele zeg maar leven heeft hier in België of heeft opgebouwd met de tijd. Euh die wel voldoende Nederlands beheerst zodat hij kan communiceren met het team, met de co-begeleiders.” (M², stafmedewerker Mindspring)

Drie respondenten vinden dat Mindspring een vaste plaats zou moeten krijgen tijdens het integratieproces van vluchtelingen, omdat het mentale welzijn even belangrijk is als bijvoorbeeld financiële ondersteuning.

“Mentale ondersteuning is even belangrijk als financiële ondersteuning. Vluchtelingen worden financieel ondersteund en worden ook met materiaal geholpen, maar krijgen geen mentale ondersteuning. En ja niemand spreekt over hun gevoelens, sociaal medewerkers, de maatschappelijk assistenten hebben geen tijd om dat te doen. Die spreken over praktische zaken, de Nederlandse les, de inburgering, maar nooit over haar gevoel” (A. sociaal tolk)

“Ja ik zou dat [Mindspring] ook heel graag als een standaard in een inburgeringstraject willen zien bijvoorbeeld. Want daar denk ik zit ook veel opportuniteiten in, die inburgeringscirkel.” (I., coördinator IVCA)

“Het zijn zo’n dingen [Mindspring] die structureel zou moeten gebeuren.” (G., projectmedewerker Vrouwenraad)

Toch zijn niet alle respondenten het ermee eens. E. vindt dat Mindspring niet ver genoeg gaat en dat de trainers te weinig achtergrond en opleiding hebben om met de trauma’s waarmee sommige deelnemers worstelen te kunnen omgaan. Uiteindelijk is Mindspring voor haar slechts een eerste stap richting betere begeleiding van mensen die kampen met mentale problemen naar aanleiding van hun vlucht(migratie). Er is veel meer nodig dan dat. H. die aangaf Mindspring een uitstekende methodiek te vinden, wijst in het begin van het gesprek op de gevaren om als niet-professional rond trauma aan de slag te gaan. Hoewel Mindspring zich eerder focust op identiteit en psycho-educatie en niet op eventuele trauma’s, is dat wel een belangrijke kanttekening. Verschillende elementen uit de resultaten komen naar voren:

- Belang van taal
- Cultuursensitiviteit
- Rolmodellen/brugfiguren

4.2.3.1.2 Forumtheater

I. gebruikt in IVCA Forumtheater² als methodiek. Ze volgde daarvoor een opleiding. De vaste groep vrouwen creëerde een aantal scènes over vrouwelijke genitale verminking die ze deels baseerden op eigen ervaringen. Daarvoor ging de groep eerst aan de slag rond vertrouwen en uitwisseling. I. vertelt dat daardoor een hechte groep ontstaan is. Achteraf werd de voorstelling opgevoerd binnen en buiten IVCA. Tussen de scènes wordt gepauzeerd waarna met het publiek in interactie gegaan wordt over wat het net gezien heeft. Een link naar een filmpje over het Forum theater in IVCA in bijlage (6.3).

---

² Forum theater is een onderdeel van Augusto Boal’s *Theater of the Oppressed (TO)*, een theatertechniek die wereldwijd gebruikt wordt. TO maakt van de toeschouwers protagonisten in het spel en helpt hen zo om de ervaringen die ze daarbij opdoen, te kunnen toepassen in het dagelijks leven. Forum theater is een van de technieken die daarvoor gebruikt worden. Het is een oplossingsgerichte methodiek waarbij (geïmproviseerde) situaties van onderdrukking op scène worden gespeeld. Het publiek kan het spel stopzetten en zelf een nieuw plot voorstellen en spelen. (Schaedler, 2010)

Verschillende elementen uit de resultaten van dit onderzoek komen terug in deze methodiek/film.

- De positie van vrouwen in de wereld en het seksueel geweld dat zij nog vaak moeten ondergaan
- Het belang van ontmoeting en uitwisseling van ervaringen
- Kwetsbaarheid van alleenstaande vrouwen
- Groepswerkingen met uitsluitend vrouwen
- Zorg voor kinderen
- Veerkracht en empowerment

4.2.3.1.3 Empowerment/veerkracht/agency

Werken aan empowerment, veerkracht en agency zijn eerder overkoepelende doelstellingen die in verschillende methodieken terugkeren. Toch is het belangrijk deze te vermelden, omdat het juist deze zaken zijn, waarover ook in (inter)nationale literatuur geschreven wordt. Keygnaert et. al. (2012) besluit dat onder andere inzetten op veerkracht van gemeenschappen een na te streven doel is. Lenette et. al. (2013) schrijven dat bij digital storytelling de focus op agency belangrijk is, zodat vrouwelijke vluchtelingen een stem krijgen en zelf bepalen hoe dat verhaal verteld wordt. In de internationale definitie van sociaal werk wordt empowerment als één van de kernopdrachten opgenomen. Respondenten geven hier en daar ook aan deze insteek belangrijk te vinden. Het Forumtheater in IVCA draagt bijvoorbeeld deze elementen in zich. De geraadpleegde literatuur focuste zich niet op het antwoord naar hoe dit dan juist gerealiseerd wordt. Een snelle (titel)zoektocht³ bevestigt echter dat daarover wel literatuur moet bestaan. Voor verder onderzoek zou het dan ook interessant zijn om deze literatuur te bestuderen met het oog op mentaal welzijn en de kwetsbaarheid van vrouwelijke vluchtelingen die bevestigd werd in dit onderzoek.

---

³ Zoektocht op databases waarbij zoektermen als empowerment, veerkracht, agency gecombineerd werken met *social work* en *practice*, *methods*, *social work (practice)*, *methods*, ... en oordeel op basis van de titels.

5 CONCLUSIE (EN DISCUSSIE)

In dit onderdeel wordt aan de hand van de resultaten uit de literatuurstudie en de interviews met negen sleutelfiguren uit het sociaal werkveld een antwoord geformuleerd op de onderzoeksvraag die in het begin van deze masterscriptie gepresenteerd werd. Het antwoord op de twee subvragen moet samen de overkoepelende vraag beantwoorden. Ze worden hieronder nogmaals voorgesteld. Daarna volgen de conclusies, enkele kritische bedenkingen en suggesties voor toekomstig onderzoek en/of voor het beleid en de praktijk.

Hoe kan de sociaal werkpraktijk op een adequate manier werken rond het mentaal welzijn van vrouwelijke vluchtelingen?

- *Welke specifieke noden zijn er op het vlak van mentaal welzijn van vrouwelijke vluchtelingen?*
- *In welke mate beantwoorden de gehanteerde methodieken en initiatieven binnen de Vlaamse sociaal werkpraktijk aan deze specifieke noden?*

Welke specifieke noden zijn er op vlak van mentaal welzijn van vrouwelijke vluchtelingen?

Er bestond al aardig wat (inter)nationale literatuur over het mentaal welzijn van vrouwelijke vluchtelingen. Zo bleek dat zij zowel voor, tijdens als na hun vlucht in aanraking komen met seksueel of gegenderd geweld (Vink 2001; Mahieu, 2010; Keygnaert et. al., 2012; Rafferty, 2013; Vu et. al., 2014; Freedman, 2016). In de interviews kwam echter slecht één specifieke vorm van geweld echt naar boven, nl. intrafamiliaal geweld. Dit werd door meerdere respondenten als een acuut probleem geschetst. Het gaat daarbij zowel over fysiek als psychologisch geweld. Volgens de respondenten ontstaat het geweld ten eerste door de minderwaardige positie die veel vrouwelijke vluchtelingen volgens hen innemen. Vervolgens continueert dit geweld na hun vlucht, tijdens hun acculturatieproces door de verschuivende genderpatronen en -verwachtingen. Dit is een belangrijke bevinding, die evenwel genuanceerd moet worden. Vrouwelijke vluchtelingen krijgen zeker niet allemaal te maken met intrafamiliaal geweld.

Over seksueel geweld, werd weinig gesproken. Dit kan op verschillende manieren verklaard worden. Drie respondenten werken in hun job met een beroepsgeheim. Daardoor zou het kunnen dat ze zich gehinderd voelen om over specifieke gevallen uit te wijden tijdens interviews. Vu et. al. (2014) schatten in dat het effectieve percentage van vrouwelijke vluchtelingen dat te maken kreeg met seksueel geweld hoger ligt dan hun effectieve bevindingen (21%). Hun inschatting dat dit komt door de hoge barrière om met dergelijke verhalen naar buiten te komen, lijkt waarschijnlijk. Wanneer zulke vrouwen terecht komen in de sociaal werkpraktijk, moeten zij nog de moed vinden om hun verhaal te delen. Hun beschadigde vertrouwen in anderen en in de overheid houdt hen tegen hierover te praten. Tot slot kan ook een fout in de interviewtechniek debet zijn aan dit resultaat. Achteraf gezien werd er te weinig specifiek gepeild naar seksueel geweld.

Andere problemen inzake het mentale welzijn van vrouwelijke vluchtelingen worden in de geraadpleegde literatuur voornamelijk gerelateerd aan traumatische gebeurtenissen (Fazel et. al., 2005; Keygnaert et. al.,

2012; Vu et. al., 2014; Freedman, 2016) enerzijds en/of acculturatie (Barry, 2006; Beiser, 2006; Dalgard & Thapa, 2007; Deacon & Sullivan, 2009) anderzijds. De bevindingen daarover uit de interviews voegen niet veel nieuwe elementen toe. De antwoorden verfijnen en nuanceren wat we weten uit (inter)nationaal onderzoek en ze maken de inzichten concreet.

Naast de vormen van geweld, tasten ook andere zaken het mentaal welzijn aan. Vrouwelijke vluchtelingen zijn bijzonder kwetsbaar. Trauma's uit het verleden, al dan niet gendergerelateerd, in combinatie met accumulatieve stress door hun vluchtmigratie spelen hen parten. Het onzekerheids- en onveiligheidsgevoel dat daarbij kijken komt, is nog heel dikwijls aanwezig.

Daarnaast hebben ze, volgens de respondenten vaak een minderwaardige positie als vrouw die maakt dat ze bijvoorbeeld onderworpen zijn aan sociale controle en minder kansen krijgen om Nederlands te leren of te werken. De genderverhoudingen binnen families maakt dat voornamelijk vrouwen instaan voor de zorg en het onderhoud van kinderen. Het is voor hen een extra bron van stress om ervoor te zorgen dat alles goed gaat met hen.

Naast al deze redenen moeten vrouwelijke vluchtelingen ook de andere vormen van stress en onzekerheid die bij een migratieverhaal komen kijken, trotseren. Denk hiervoor aan oriëntatie en participatie in de nieuwe samenleving, het aanleren van de nieuwe taal, het opbouwen van een sociaal netwerk,...

Binnen dit hele spectrum benadrukken de respondenten het belang van kinderen en de verlieservaringen (zowel van concrete personen, maar vooral van hun leefwereld en identiteit). Het zijn twee aspecten die minder geaccentueerd worden in de internationale literatuur. Ze verdienen nader onderzoek en aandacht van de sociaal werker.

In welke mate beantwoorden de gehanteerde methodieken en initiatieven binnen de Vlaamse sociaal werkprijktijk aan deze specifieke noden.

Ten eerste blijkt uit bevraging bij relevante sleutelfiguren, dat er te weinig aanbod is en dat het huidige aanbod soms ondermaats is vooral door gebrek aan kennis en methodieken. Daardoor kan op deze onderzoeksvraag eigenlijk geen gedetailleerd antwoord geboden worden. Bij gebrek aan methodieken en initiatieven werd noodgedwongen gefocust op de overkoepelende hoofdvraag. Die pleit naast de noden op vlak van mentaal welzijn van vrouwelijke vluchtelingen, ook naar elementen die belangrijk zijn om daarmee op een adequate manier om te gaan. De bevindingen, aandachtspunten en suggesties van de respondenten zijn de voornaamste bron voor het antwoord.

Resultaten uit de interviews tonen aan dat het als sociaal werker belangrijk is vrouwelijke vluchtelingen te ondersteunen bij de oriëntatie in hun nieuwe samenleving. Dat kan door hen correcte informatie te verschaffen over hun rechten als burger én als vrouw, door alert te zijn voor taal en dus bijgevolg een tolk in te schakelen of in te zetten op methodieken waarbij taal minder van belang is. Zeker het creëren en uitbreiden van een sociaal netwerk is van cruciaal belang bij het vergroten van het mentaal welzijn, al moeten sociaal werkers ook alert zijn voor sociale controle. Doorgaans bestaan de netwerken van deze vrouwen uit mensen vanuit hun eigen culturele/etnische gemeenschap (Haug, 2008; Schrooten et. al., 2015) die dan soms de problemen van genderongelijkheid reproduceren. Dit is een belangrijke kanttekening bij Beiser (2006) die de aanwezigheid van de etnisch-culturele gemeenschap aanduidt als

positieve factor inzake mentaal welzijn van vluchtelingen.

De moeilijkheden die vrouwelijke vluchtelingen ondervinden om de nieuwe taal (Breton, 2000; Nash et. al., 2006; Valtoren, 2008; Deacon & Sullivan, 2009; Maryn, 2014) te leren en het ontbreken van een sociaal netwerk (Breton, 2000; Uitterhaege, 2005; Koser, 2007; Deacon & Sullivan, 2009; Keygnaert et. al. 2012) kwam zowel in de literatuur als in de interviews duidelijk aan bod. Dit zijn dan ook belangrijke suggesties voor de sociaal werkpraktijk. Al zijn het zaken waarop momenteel al wordt ingezet.

Er zijn ook elementen die niet, minder of slechts impliciet aan bod komen in de geraadpleegde literatuur, maar die wel door de respondenten benadrukt worden. Deze resultaten zijn dan ook een meerwaarde in het onderzoek geweest en worden hieronder besproken.

Structuur brengen in het leven van vrouwelijke vluchtelingen is erg belangrijk. Dat kan door hen te ondersteunen in de zoektocht naar werk of een andere nuttige dagbesteding. Het geeft hen een houvast, perspectief en doel in het leven. Vervolgens bleek uit de interviews dat er drie structurele elementen zijn die het werken met vrouwelijke nieuwkomers belemmeren:

1. Werken aan mentaal welzijn binnen het sociaal werkveld gebeurt best binnen een veilige setting van vertrouwen, waarbij de sociaal werker een juiste basishouding aanneemt. Deze intersectionele basishouding is met name cultuur- én gendersensitief en begrijpt de onderlinge afhankelijkheid van de verschillende assen van identiteitsverlening van deze vrouwen.
2. De sociaal werker moet zich ervan bewust zijn dat hij/zij nooit ten volle de situatie van vrouwelijke vluchtelingen begrijpt en zet daarom in op het ondersteunen, versterken en aanmoedigen van rolmodellen en brugfiguren in de hulpverlening. Het liefst worden deze mensen voor hun kennis en vaardigheden gewaardeerd én (monetair) beloond.
3. Bovenal moet de sociaal werker uitgaan van de kracht van vrouwelijke vluchtelingen en deze krachten aanspreken. Dit alles binnen een holistische hulpverlening waarbij de volledige context van de vrouwen betrokken worden.

Het is aan de sociaal werker om zijn steentje bij te dragen in het wegwerken van structurele barrières door politiserend te werk te gaan. Niet alleen de politiek maar ook het beleid in de eigen organisatie/sector moet kritisch worden gewezen op verantwoordelijkheden en worden ondersteund met kennis vanuit de praktijk. De sociaal werker stelt zich best zo constructief mogelijk op in de samenwerking met andere organisaties in het teken van een gemeenschappelijk doel: het verbeteren van het mentaal welzijn van vrouwelijke vluchtelingen.

De *good practices* die belicht werden, hoe beperkt ze ook zijn, tonen aan dat de mogelijkheden om te werken rond mentaal welzijn uiteenlopend en veelbelovend kunnen zijn.

Voor de eerste onderzoeksvraag kon dus voornamelijk bestaande literatuur bevestigd en aangevuld worden. De echte meerwaarde van dit onderzoek ligt dus vooral in het kader van de tweede onderzoeksvraag die me naar de overkoepelende hoofdvraag leidde, waarop een verkennend antwoord geformuleerd werd. Dit onderzoek steunt slechts op de inzichten van negen respondenten. Om de maatschappelijke meerwaarde te vergroten zou ook de ruimere blik van vrouwelijke vluchtelingen zelf een interessant nevenonderzoek zijn. Vier van de bevroegde respondenten hebben echter zelf een vluchtverleden. Dat was een grote meerwaarde, omdat hun inzichten zowel de kant van het sociaal werk als van de vluchteling omvat. Zoals reeds aangegeven werd, waren de interviewtechnieken en -vragen niet

steeds efficiënt. Een ervaren onderzoeker zou waarschijnlijk meer, betere of andere resultaten kunnen bekomen. Toch konden enkele nieuwe elementen aan het licht gebracht worden. Er werd getracht een verbinding te maken met de sociaal werkpraktijk. Hopelijk vinden sociaal werkers in deze scriptie inspiratie en kennis.

6 BIJLAGEN

6.1 VOORBEELD INFORMED CONSENT

Informed Consent

Ik, ondergetekende, ...
verklaar hierbij dat ik, als respondent bij een interview aan de interuniversitaire Masteropleiding Gender en Diversiteit,

- (1) de uitleg over de aard van de vragen, taken, opdrachten en stimuli die tijdens dit onderzoek zullen worden aangeboden heb gekregen en dat mij de mogelijkheid werd geboden om bijkomende informatie te verkrijgen
- (2) uit vrije wil deelneem aan het wetenschappelijk onderzoek
- (3) op de hoogte ben dat het gesprek wordt opgenomen (geluidsopname)
- (4) gemachtigd ben om de geluidsopname te allen tijde stop te zetten
- (5) de toestemming geef aan de proefleider om mijn resultaten te bewaren, te verwerken en te rapporteren
- (6) op de hoogte ben van de mogelijkheid om mijn deelname aan het onderzoek op ieder moment stop te zetten en dit zonder opgave van reden
- (7) op de hoogte ben dat ik op aanvraag een samenvatting van de onderzoeksbevindingen kan krijgen
- (8) anonimiteit kan verkrijgen in het onderzoek

Gelezen en goedgekeurd op ..... (datum), te .....(plaats)

Handtekening
De respondent

Handtekening
Onderzoeker Hannah De Wever

6.2 VOORBEELD INTERVIEWVRAGEN

Aan de hand van deze twee vragenlijsten, kan u zien dat de vragen licht varieerden naargelang met wie het interview werd afgenomen. Er werden steeds accenten verlegd.

INTERVIEW 1

Opening: schetsen van (de) onderzoek(svragen)

Welke specifieke noden zijn er op vlak van mentaal welzijn van vrouwelijke vluchtelingen?
In welke mate beantwoorden de gehanteerde methodieken en initiatieven binnen het sociaal werkveld aan deze specifieke noden?

Inleidende vragen:

Wie bent u en wat houdt je job in binnen In-Gent?

U bent de enige gendermedewerker in organisaties als In-Gent, Atlas enzovoort. Hoe ziet u gendergerelateerde zaken naar voren komen in uw job?

Transitievragen: Noden Mentaal welzijn vrouwelijke vluchtelingen

Hoe speelt gender een rol in het mentaal welzijn van vluchtelingen?

- welke elementen maken vrouwen extra kwetsbaar?
- Verdienen vrouwelijke vluchtelingen extra aandacht en zoja/zoniet, waarom? -> dienen we hen als aparte groep te beschouwen?
- Vrouwelijke vluchtelingen zijn dikwijls slachtoffer van seksueel geweld/gegenderd geweld, welke invloed heeft dit volgens u?

Wat zijn volgens u de grootste zorgen van vrouwelijke vluchtelingen die hun mentaal welzijn beïnvloeden?

Wordt er voldoende aandacht geschonken aan mentaal welzijn? Van vrouwelijke vluchtelingen? Zoja/zonee, hoe gebeurt dat?

Sleutelvragen

Wie neemt in België het initiatief inzake mentaal welzijn bij vrouwelijke vluchtelingen?

Welke rol heeft het sociaal werk hierin te spelen? Coördinerend, faciliterend, ondersteunend, ...

- Op welke manier werken jullie rond mentaal welzijn van VV?
- Op welke vlakken zetten jullie vooral in bij het werken rond mentaal welzijn VV?
- Wat zijn de grootste hindernissen en obstakels om rond mentaal welzijn VV te werken?
- Wat zijn de grootste hindernissen en obstakels voor vrouwen om daarmee bezig te zijn?
- Wat zijn methodieken die jullie gebruiken?

Waarop baseren jullie de hanteerde methodieken/strategieën?

- Is jullie organisatie succesvol in wat ze doet?

Keygnaert et. al. (2011) geven aan dat vooral meisjes en vrouwen in armoede een risico lopen en besluit, aan de hand van antwoorden van de respondenten dat vooral een sociaal netwerk, sociale steun, de uitwisseling van informatie, bewustwording en de veerkracht van de gemeenschap factoren zijn die een rol spelen in preventie. *Is inzetten op sociaal netwerk, veerkracht, empowerment genoeg voor vluchtelingen? Kunnen methodieken om deze te genereren zomaar overgenomen worden als we spreken over mentaal welzijn?*

Ter info: talenkennis – kennis over achtergrond – sociale vaardigheden – communicatieve vaardigheden - zijn belangrijk om als sociaal werker empowerment te stimuleren.

Integratie en trauma zijn twee zaken waaraan gewerkt moet worden? Hoe verhouden de twee zich ten opzichte van elkaar?

- moeten ze samen of apart aangepakt worden? Wat heeft prioriteit?

Welke initiatieven vindt u het vermelden waard?

- Mind-spring?

Gewenste realiteit

Situeer de ideale vs reële situatie inzake mentaal welzijn bij vrouwelijke vluchtelingen?

- Welke verbeteringen denkt u nog te gaan doorvoeren binnen uw organisatie?
- Wat zijn obstakels op meso- en macroniveau in het werken rond mentaal welzijn?
- Werken jullie samen met partners? Zijn dit steeds partners of soms ook concurrentie?
- Op welke manier kan jullie taak van het sociaal werk nog verbeteren?

Besluitende vragen

Kan je eens proberen samenvatten wat de belangrijkste punten zijn om te werken rond het mentaal welzijn van vrouwelijke vluchtelingen in de toekomst?

Zijn er nog thema's of zaken die we over het hoofd gezien hebben?

INTERVIEW 2

Opening: schetsen van (de) onderzoek(svragen)

Welke specifieke noden zijn er op vlak van mentaal welzijn bij vrouwelijke vluchtelingen?

In welke mate beantwoorden de gehanteerde methodieken en initiatieven binnen het sociaal werkveld aan deze specifieke noden?

Inleidende vragen:

- *Wie bent u en wat doet u in uw job?*

Transitievragen: Noden Mentaal welzijn bij vrouwelijke vluchtelingen

Hoe is het gesteld met het mentaal welzijn van vluchtelingen?

Ter info: belangrijke zaken uit vorige interviews zijn trauma, cultuurschock en verlies identiteit

Wat doet trauma met een mens? Welke gevolgen zijn er op het dagelijkse functioneren?

Wat zijn volgens u de belangrijkste zaken die het mentaal welzijn van vrouwelijke vluchtelingen beïnvloeden?

- Verdienen vrouwelijke vluchtelingen extra aandacht en zoja/zoniet, waarom? -> dienen we hen als aparte groep te beschouwen?
- Vrouwelijke vluchtelingen zijn dikwijls slachtoffer van seksueel geweld/gegenderd geweld, welke invloed heeft dat op hun traject volgens u?

Er is soms ook sprake van mentaal en fysiek geweld binnen gezinnen. Ziet u gevolgen van migratie/vlucht op genderrelaties binnen gezinnen?

Sleutelvragen

-Wie neemt in België het initiatief inzake mentaal welzijn bij vrouwelijke vluchtelingen?

-Waar kunnen sociaal werkers op inzetten om het mentaal welzijn van vrouwelijke vluchtelingen te verbeteren?

Ter info: - zaken die eerder naar voren kwamen zijn: structuur in het leven brengen, taal, cultuursensitiviteit

Keygnaert et. al. (2011) geven aan dat vooral meisjes en vrouwen een risico lopen op geweld en besluit aan de hand van antwoorden van de respondenten dat vooral een sociaal netwerk, sociale steun, de uitwisseling van informatie, bewustwording en de veerkracht van de gemeenschap factoren zijn die een rol spelen in preventie.

Is inzetten op sociaal netwerk, veerkracht, empowerment genoeg voor vluchtelingen?

Kunnen methodieken om deze te genereren zomaar overgenomen worden als we spreken over mentaal welzijn?

-Integratie en trauma zijn twee zaken waar aan gewerkt moet worden? Hoe verhouden de twee zich ten opzichte van elkaar?

-Moeten ze samen of apart aangepakt worden? Wat heeft prioriteit?

-Wat zou u willen meegeven aan sociaal werkers die werken met vrouwelijke vluchtelingen?

Gewenste realiteit

Situeer de ideale vs reële situatie inzake mentaal welzijn bij vrouwelijke vluchtelingen?

- *Wat zijn obstakels op meso- en macroniveau in het werken rond mentaal welzijn?*
- *Wat ontbreekt er nog in de hulp voor het mentale welzijn van vrouwelijke vluchtelingen?*

Besluitende vragen

- Kan je eens proberen samenvatten wat de belangrijkste punten zijn om te werken rond het mentaal welzijn van vrouwelijke vluchtelingen in de toekomst?*
- Zijn er nog thema's of zaken die we over het hoofd gezien hebben?*

6.3 LINK FILMPJE FORUMTHEATER

<https://www.youtube.com/watch?v=pmlsLQn9bl8>

7 BIBLIOGRAFIE

- Agentschap Inburgering en Integratie. (z.d.). De derdelander heeft onbeperkt verblijfsrecht in België. Geraadpleegd op 18 juli 2019 via <http://www.agii.be/thema/verblijfsrecht-uitwijzing-reizen/gezinshereniging/je-bent-familielid-van-een-derdelander/de-derdelander-heeft-onbeperkt-verblijfsrecht-in-belgie>
- Ager, A., Strang, A. (2008). Understanding integration: a conceptual framework. *Journal of refugee studies*, 21(2), 166-191. <https://doi.org/10.1093/jrs/fen016>
- Amnesty International. (2016). *Female refugees face physical assault, exploitation and sexual harassment in their journey through Europe*. Geraadpleegd op 8 februari 2019 via [exploitation-and-sexual-harassment-on-their-journey-through-europe/](http://www.amnesty.org/en/press-releases/2016/02/exploitation-and-sexual-harassment-on-their-journey-through-europe/)
- Anthias, F. (2012). Transnational mobilities, migration research and intersectionality: towards a translocational frame. *Nordic journal of migration research*, 2(2), 102-110. <https://doi.org/10.2478/v10202-011-0032-y>
- Beiser, M. (2006). Longitudinal research to promote effective refugee resettlement. *Transcultural Psychiatry*, 43(1), 56-71. <https://doi.org/10.1177/1363461506061757>
- Barry, J. (1997). Immigration, acculturation, and adaptation. *Applied psychology*, 46(1), 5-34. <https://doi.org/10.1111/j.1464-0597.1997.tb01087.x>
- Bhugra, D. (2004). Migration and mental health. *Acta psychiatrica scandinavica*, 109(4), 243-258. <https://doi.org/10.1046/j.0001-690X.2003.00246.x>
- Breslau, N., Kessler, R. C., Chilcoat, H. D., Schultz, L. R., Davis, G. C., & Andreski, P. (1998). Trauma and posttraumatic stress disorder in the community: the 1996 Detroit Area Survey of Trauma. *Archives of general psychiatry*, 55(7), 626-632. <https://doi.org/10.1001/archpsyc.55.7.626>
- Breton, M. (2000). The relevance of the structural approach to group work with immigrant and refugee women. *Social work with groups*, 22(2-3), 11-29. https://doi.org/10.1300/J009v22n02_03
- Bryman, A. (2012). *Social research methods* (4^e ed.). Oxford: Oxford University Press
- Bryant et al. (2018). The effect of post-traumatic stress disorder on refugees' parenting and their children's mental health: a cohort study. *The Lancet: Public Health*, 3(5), 249-258. [https://doi.org/10.1016/S2468-2667\(18\)30051-3](https://doi.org/10.1016/S2468-2667(18)30051-3)
- Carling, J. (2005). *Gender dimensions of international migration*. Oslo: International Peace Research Institute.

- Castles, S., De Haas, H., & Miller, M. J. (2013). *The age of migration: International population movements in the modern world*. Macmillan International Higher Education.
- CGVS. (z.d.). *Internationaal verdrag betreffende de status van vluchtelingen*. Geraadpleegd op 12 mei 2019 via https://www.cgvs.be/sites/default/files/content/download/files/verdrag_van_geneve.pdf
- CGVS. (2016). *Asielstatistieken maandverslag december 2015*. Geraadpleegd op 23 februari via https://www.cgvs.be/sites/default/files/asielstatistieken_december_2015.pdf
- CGVS. (2017). *Asielstatistieken 2016*. Geraadpleegd op 23 februari 2019 via https://www.cgvs.be/sites/default/files/asielstatistieken_2016_nl.pdf
- CGVS. (2018). *Asielstatistieken december 2017*. Geraadpleegd op 23 februari 2019 via https://www.cgvs.be/sites/default/files/asielstatistieken_2017_december_nl_0.pdf
- CGVS. (2019). *Asielaanstatistieken december 2018*. Geraadpleegd op 23 februari 2019 via https://www.cgvs.be/sites/default/files/asielstatistieken_2018_december_nl.pdf
- CGVS. (2019). *U bent als vluchteling erkend in België: uw rechten en plichten*. Geraadpleegd op 4 juli 2019 via https://www.cgvs.be/sites/default/files/brochures/asiel_asile_-_erkend_reconnu_-_u_bent_als_vluchteling_erkend_in_belgie_-_nl_4.pdf
- CGVS. (2019b). *U bent als vluchteling erkend in België*. Geraadpleegd op 14 juni 2019 via https://www.cgvs.be/sites/default/files/brochures/asiel_asile_-_erkend_reconnu_-_u_bent_als_vluchteling_erkend_in_belgie_-_nl_4.pdf
- Chant, S. (1992). *Gender and migration in developing countries*. London: Belhaven Press.
- Crenshaw, K. (1990). Mapping the margins: Intersectionality, identity politics, and violence against women of color. *Stan. L. Rev.*, 43, 1241. <https://doi.org/10.3917/cdge.039.0051>
- Dalgard, O.S. & Thapa, S. B. (2007). Immigration, social integration and mental health in Norway, with focus on gender differences. *Clinical practice and epidemiology in mental health*, 3, 24. <https://doi.org/10.1186/1745-0179-3-24>
- Deacon, Z. & Sullivan, C. (2009). Responding to the complex and gendered needs of refugee women. *Journal of women and social work*, 24(3), 272-284. <https://doi.org/10.1177/0886109909337401>
- Fazel, M., Wheeler, J. & Danesh, J. (2005). Prevalence of serious mental disorder in 7000 refugees resettles in western countries: a systematic review. *The Lancet*, 365(9467), 1309-1314. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(05\)61027-6](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(05)61027-6)
- Fedasil. (z.d.). *Asiel in België*. Geraadpleegd op 18 juli 2019 via <https://www.fedasil.be/nl/asiel-belgie>

- Fook, J. (2003). Critical social work: the current issues. *Qualitative social work*, 2(2), 123-130. <https://doi.org/10.1177/1473325003002002001>
- Foster, M. (2007). *International refugee law and socio-economic rights: refuge from deprivation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Freedman, J. (2016). Sexual and gender-based violence against refugee women: a hidden aspect of the refugee "crisis". *Reproductive Health Matters*, 24(47), 18-26. <https://doi.org/10.1016/j.rhm.2016.05.003>
- Gilles, C., Keygnaert I. & Roelens, K. (2015). *Handleiding basisvorming over intrafamiliaal en seksueel geweld voor zorgverleners in Belgische ziekenhuizen*. Geraadpleegd op 6 januari 2019 via <https://biblio.ugent.be/publication/6966130/file/6966132>
- Gupte, J., & Mehta, L. (2007). Disjunctures in labelling refugees and oustees. In J. Moncrieffe & F. Eyben (Red.), *The power of labelling: how people are categorized and why it matters* (pp. 64-79). Londen, Verenigd Koninkrijk: Earthscan.
- Haug, S. (2008). Migration Networks and migration decision-making. *Journal of ethnic and migration studies*, 34(4), 585-605. <https://doi.org/10.1080/13691830801961605>
- IFMW. (z.d.). *Globale definitie van sociaal werk*. Geraadpleegd op 2 juni 2019 via <https://www.ifsw.org/nl/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>
- Keygnaert, I., Vettenburg, N., & Temmerman, M. (2012). Hidden violence is silent rape: sexual and gender-based violence in refugees, asylum seekers and undocumented migrants in Belgium and the Netherlands. *Culture, Health & Sexuality*, 14(5), 505-520. <https://doi.org/10.1080/13691058.2012.671961>
- King, R. (2002). Towards a new map of European Migration. *International Journal of population Geography*, 8, 89-106. <https://doi.org/10.1002/ijpg.246>
- Koser, K. (2007). *International migration: A very short introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Lenette, C., Cox, L., & Brough, M. (2013). Digital storytelling as a social work tool: Learning from ethnographic research with women from refugee backgrounds. *The British Journal of Social Work*, 45(3), 988-1005. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bct184>
- Mahieu, R. (2010). *De genderdimensie in het Belgische en Europese asiel- en migratiebeleid*. Brussel: Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen.
- Mahler, S. J., & Pessar, P. R. (2006). Gender matters: Ethnographers bring gender from the periphery toward the core of migration studies. *International migration review*, 40(1),

27-63. <https://doi.org/10.1111/j.1747-7379.2006.00002.x>

- Maryns, K. (2014). *The asylum speaker: Language in the Belgian asylum procedure*. Abingdon: Routledge.
- Meuleman, B. (2016, september). Grenzeloze sociale bescherming?. *Gids op Maatschappelijk Gebied*, 107, 5-10.
- Mortelmans, D. (2011). *Handboek kwalitatieve onderzoeksmethoden* (3^e ed.). Leuven: Acco
- Nash, M., Wong, J., & Trlin, A. (2006). Civic and social integration: A new field of social work practice with immigrants, refugees and asylum seekers. *International Social Work*, 49(3), 345-363. <https://doi.org/10.1177/0020872806063407>
- Nawyn, S.J. (2010). Gender and migration: Integrating feminist theory into migration studies. *Sociology Compass*, 4(9), 749-765. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9020.2010.00318.x>
- Perkins, D. D., & Zimmerman, M. A. (1995). Empowerment theory, research, and application. *American Journal of Community Psychology*, 23(5), 569-79. <https://doi.org/10.1007/BF02506982>
- Piper, N. (2005). *Gender and migration. A paper prepared for the Policy Analysis and Research Programme of the Global Commission on International Migration*. Geraadpleegd op 28 november 2018 via https://www.iom.int/jahia/webdav/site/myjahiasite/shared/shared/mainsite/policy_and_research/gcim/tp/TP10.pdf
- Rafferty, Y. (2013). International dimensions of discrimination and violence against girls: A human rights perspective. *Journal of International Women's Studies*, 14(1), 1-23. <https://vc.bridgew.edu/jiws/vol14/iss1/1>
- Saharso, S. (2001) Een vrouw met twee missies. Reactie op Helma Lutz. *Tijdschrift voor Genderstudies*, 5(3), 18-23.
- Sawhney, N. (2009). *Voices beyond walls: The role of digital storytelling for empowering marginalized youth in refugee camps*. Geraadpleegd op 12 mei 2019 via <http://homepage.cs.uiowa.edu/~hourcade/idc-workshop/sawhney.pdf>
- Schaedler, M. T. (2010). Boal's Theater of the Oppressed and how to derail real-life tragedies with imagination. *New Directions for Youth Development*, 2010(125), 141-151. <https://doi.org/10.1002/yd.344>
- Schrooten, M., Withaekx, S., Geldof, D., & Lavent, M. (2015). *Transmigratie. Hulp verlenen in een wereld van superdiversiteit*. Leuven/Den Haag: Acco

- Spanjer, H. (2018, 5 decemeber). Elke dag worden mensen op straat gestuurd: “stop asiellimiet, want dit beleid maakt slachtoffers”. *Dewereldmorgen*. Geraadpleegd op 8 februari 2019 via <http://www.dewereldmorgen.be/artikel/2018/12/05/elke-dag-worden-vluchtelingen-de-straat-opgestuurd-stop-asiellimiet-want-dit-beleid-maakt-slachtoffers>
- Spencer, S., Cooper, B. (2006). *Social integration of migrants in Europe: A review of the European literature 2000-2006*. Geraadpleegd op 9 maart 2019 via https://www.compas.ox.ac.uk/wp-content/uploads/ER-2006-Integration_Europe_Literature_Review_OECD.pdf
- Thapa, S.B. & Hauff, E. (2005). Gender differences in factors associated with psychological distress among immigrants from low- and middle-income countries. *Social Psychiatry and psychiatric epidemiology*, 40, 78-84. <https://doi.org/10.1007/s00127-005-0855-8>
- Uitterhaegen, B. (2005). Psycho-education and psychosocial support in the Netherlands: a program by and for refugees. *Intervention*, 3, 141-147.
- United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. (2017). *International Migration Report 2017: Highlights*. Geraadpleegd op 28 november 2018 via http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2017_Highlights.pdf
- United Nations. (2019). *Definitions*. Geraadpleegd op 5 juli 2019 via <https://refugeesmigrants.un.org/definitions>
- Valtoren, K. (2008). *Social Work and Migration: immigrant and refugee settlement and integration*. Farnham: Ashgate.
- Van Lanen, M. (2016). Inductief én deductief analyseren bij kwalitatief onderzoek: het geheel is meer dan de delen. *Kwalon*, 15(1), 36-42.
- Vertovec, S. (2009). *Transnationalism*. Abingdon: Routledge.
- Vink, J. (2001). *De leefsituatie en maatschappelijke positie van vrouwelijke vluchtelingen in België*. Antwerpen: YWCA.
- Vrouwenraad. (2014). *Vrouwen ontmoeten vrouwen: toolkit voor empowerend werken met asielzoeksters in collectieve opvang*. Brussel, België: Nederlandstalige Vrouwenraad.
- Vu, A., Adam, A., Wirtz, A., Pham, K., Rubenstein, L., Glass, N., ... & Singh, S. (2014). The prevalence of sexual violence among female refugees in complex humanitarian emergencies: a systematic review and meta-analysis. *PLoS Currents*, 6. <https://doi.org/10.1371/currents.dis.835f10778fd80ae031aac12d3b533ca7>
- World Economic Forum. (2018). *The global gender gap report 2018*. Geraadpleegd op 7 juli 2019 via http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2018.pdf

Zimmerman M.A. (2000). Empowerment Theory. In: Rappaport J., Seidman E. (eds), *Handbook of Community Psychology* (pp.43-63). Boston: Springer.

Zimmerman, C., Hossain, M., Kiss, L., Mak, J., Hoey, J. & Wedenen, K. (2009). Asylum-seeking Women: violence and health. *Archives of Women's Mental Health*, 14(1), 3-11.
<https://doi.org/10.1007/s00737-010-0198-7>